

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Roberta Nikelytė

Karjeros edukologijos magistrantūros studentė

**3 – 4 GIMNAZIJOS KLASIŲ MOKINIŲ POŽIŪRIS Į
VERSLUMO UGDYMĄ IR JO SVARBĄ KARJERAI**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas (ė)
doc. dr. Rasa Pocevičienė

Šiauliai, 2013

Darbas originalus.....Roberta Nikelytė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY	4
ĮVADAS.....	6
1. VERSLUMO SAMPRATA TEORINIŲ ASPEKTU	9
1.1. Verslumo sampratos analizė	9
1.2. Verslumo svarba asmens profesinėje veikloje ir karjeros valdyme	15
1.3. Formalus ir neformalus verslumo ugdymas.....	18
2. 3 – 4 GIMNAZIJOS KLASIŲ MOKINIŲ IR KARJEROS KOORDINATORIŲ POŽIŪRIO Į VERSLUMO UGDYMĄ IR JO SVARBĄ KARJERAI TYRIMAS	25
2.1. Tyrimo metodika, organizavimas ir imties charakteristikos.....	25
2.2. 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrio į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai tyrimo rezultatų analizė	27
2.3. Šiaulių miesto gimnazijų karjeros centrų (informavimo taškų) veikla ugdant 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą.....	44
2.4. Karjeros koordinatorių požiūrio į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą tyrimo rezultatų analizė	47
IŠVADOS.....	51
REKOMENDACIJOS	53
LITERATŪRA	55
PRIEDAI	59

SANTRAUKA

3 – 4 GIMNAZIJOS KLASIŲ MOKINIŲ POŽIŪRIS Į VERSLUMO UGDYMĄ IR JO SVARBĄ KARJERAI

Magistro darbas

Verslumas turi būti pradedamas ugdyti jau mokykloje, todėl yra siekiama sudaryti kuo geresnes galimybes mokiniams ugdant jų verslumą. Kiekvienam žmogui pravartu turėti verslumo savybių, kad sugebėtų aktyviai veikti visuomenėje, dirbti, kurti savo ateitį, siekti tikslų. Įgyti verslumo savybių siekia ne tik verslininkai ar įmonių vadovai, bet ir mokiniai.

Tyrimo objektas – verslumo ugdymas ir jo svarba karjerai. Tyrimo tikslas – atskleisti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrį į verslumo ugdymą ir pagrįsti jo svarbą karjerai. Teoriniu metodu atlikta verslumo sampratos analizė, atskleista verslumo svarba asmens profesinėje veikloje ir karjeros valdyme bei formalaus ir neformalaus ugdymo reikšmė. Empiriniu metodu atskleistas 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūris į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai, atlikta anketinė mokinių apklausa ir ištirtas karjeros koordinatorių požiūris į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą, atliktas karjeros koordinatorių interviu. Apklausoje dalyvavo 250 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių ir 3 karjeros koordinatorės.

Išanalizavus mokslinę literatūrą galima teigti, kad verslumas – tai asmenybės gebėjimas svajoti apie ateitį, formuoti tikslus, įgyvendinti savo idėjas, atkakliai veikti žengiant savo užsibrėžto tikslo link. Verslumas – tai pasitikėjimas savimi, kūrybingumas, nebijojimas rizikuoti, atsakingumas, polinkis į naujoves, tvirtos vidinės motyvacijos turėjimas. Atlikus 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių ir karjeros koordinatorių požiūrio į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai tyrimus, galima teigti, kad gimnazistai jaučia verslumo ugdymo poreikį, tačiau jis nėra pakankamai ugdomas, pamokų metu skiriamas nepakankamas dėmesys aktyviai mokinių veiklai, nedažnai taikomi aktyvieji ugdymo metodai, mokiniams nesuteikiama galimybė lankytis verslo įmonėse, dalyvauti verslo žaidimuose ir įmonių vadovų paskaitose, tačiau tyrimo duomenys atskleidė, jog 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymu rūpinasi ne tik švietimo įstaigos, bet ir tėvai, svarbus ir neformalus ugdymas.

Darbą sudaro įvadas, 2 skyriai (verslumo samprata teoriniu aspektu, 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių ir karjeros koordinatorių požiūrio į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai tyrimas), išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 4 priedai. Darbe pateiktos 3 lentelės ir 18 paveikslų. Pirmajame skyriuje analizuojama mokslinė literatūra verslumo ugdymo, jo sąsajų su karjera aspektu ir atskleidžiami verslumo ugdymo bei jo svarbos karjerai ypatumai. Antrajame darbo skyriuje atliekamos 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių ir karjeros koordinatorių požiūrio į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai tyrimų rezultatų analizės.

SUMMARY
THE ATTITUDE OF STUDENTS OF THE 3RD – 4TH GYMNASIUM CLASSES
TOWARDS ENTREPRENEURSHIP EDUCATION AND ITS IMPORTANCE FOR
THE CAREER
Master's thesis

Enterprise should be started learning at school, so it is sought to make the best possible opportunities for schoolchildren to train their enterprise. For each person it is useful to have entrepreneurial qualities, which helps to play an active role in society, work, build their own future, to achieve their objectives. Acquire entrepreneurial characteristics is important not only for entrepreneurs, business leaders but for students as well.

Subject of the research is development of entrepreneurship and its importance for career. The research aims at disclosure of the attitudes of the 3 – 4 gymnasium class students towards development of entrepreneurship and substantiation of its importance for career. Entrepreneurship concept analysis was carried out employing theoretical method, the importance of entrepreneurship in individual's professional performance and career management and significance of formal and non-formal education were revealed in the thesis. Attitude of the 3 – 4 gymnasium class students towards the development of entrepreneurship and its importance for career was revealed using the empirical method, questionnaire survey of the students was carried out and career coordinators' attitude was researched towards the development of entrepreneurship of 3 – 4 gymnasium class students, and career coordinators were interviewed. 250 students of 3 – 4 gymnasium classes and 3 career coordinators participated in the survey.

Having analyzed the literature it could be claimed that enterprise is personal ability to think ahead, develop goals, implement their ideas, hard work, moving toward its goal. Enterprise includes the self – confidence, creativity, risk – taking, responsibility, a tendency to innovate, strong internal motivation possession. Having made a research on the attitudes of the 3 – 4 gymnasium class students and the career coordinators towards the development of entrepreneurship and its importance for career, it can be stated that the gymnasium students feel the need for entrepreneurship education, however it is not being sufficiently developed, during classes students lack attention to active performance, active education methods are uncommonly applied, students do not have a possibility to visit business enterprises, to take part in business games and in the lectures of business leaders, however the study revealed that not only educational institutions take care about business education of the 3 – 4 gymnasium classes students, but also their parents do, non – formal education is of importance as well.

The paper consists of the introduction, 2 chapters, conclusions, recommendations, list of literature, 4 supplements. The thesis presents 3 tables and 18 pictures. The first chapter analyses scientific literature on entrepreneurship education in the aspect of its relation to career and reveals the peculiarities of entrepreneurship development and its importance for career. The second chapter analyses the research results on the attitudes of the 3 – 4 gymnasium class students and the career coordinators towards the development of entrepreneurship and its importance for career.

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Verslumo ugdymas svarbus ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Verslumas turi būti pradedamas ugdyti jau mokykloje, todėl yra siekiama sudaryti kuo geresnes galimybes mokiniams ugdant jų verslumą. Kiekvienam žmogui pravartu turėti verslumo savybių, kad sugebėtų aktyviai veikti visuomenėje, dirbti, kurti savo ateitį, siekti savo tikslų. Įgyti verslumo savybių siekia ne tik verslininkai ar įmonių vadovai, bet ir mokiniai.

Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (2006) nurodoma, kad „būtina sukurti verslumui palankesnę klimatą visuomenėje siekiant ne tik pakeisti mąstyseną, bet ir pagerinti europiečių įgūdžius“ (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004), teigiama, jog „verslumas – tai asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniam gyvenimui, t.y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus“ (Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004, p. 2).

„Verslumas yra asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų. Tai reikalinga visiems kasdieniniame gyvenime darbe ir visuomenėje, leidžia darbuotojams geriau suvokti savo darbinės veiklos kontekstą ir geriau pasinaudoti galimybėmis, sudaro sąlygas verslininkams pradėti visuomeninę arba komercinę veiklą“ (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

Ištirtumas. Mokinių požiūris į verslumo ugdymą yra analizuotas nemažai (A. Župerka (2011), I. Zaleskienė, L. Žadeikaitė (2008), G. Srazdienė, A. Garalis (2007) ir kiti), tačiau mokinių požiūris į verslumo ugdymo svarbą karjerai mažiau analizuotas. Taip pat neaptikta duomenų, kad būtų tirtas karjeros koordinatorių požiūris į mokinių verslumo ugdymo svarbą.

Tyrimo problema. Verslumo ugdymui reikalinga itin nuosekli sistema, tačiau Lietuvos mokyklose jos dar trūksta. Pamokų metu nėra taikomi aktyvūs ugdymo metodai, kurie padeda mokiniams aktyviai veikti. *Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (2006)* teigiama, kad verslumas visiems yra bendrasis gebėjimas, padedantis jaunuoliams būti kūrybingesniems ir

labiau pasitikintiems savimi, kad ir ko jie imtųsi, bei elgtis visuomeniškai atsakingai (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006). Tačiau dažnai verslumas siejamas tik su savybėmis, būdingomis verslininkams, ugdymo dalyviai nevisiškai supranta, kad verslumas yra bendras gebėjimas, reikalingas visiems kasdieniniame gyvenime. Todėl labai svarbu ištirti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių bei karjeros koordinatorių požiūrį į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai.

Tyrimo objektas – verslumo ugdymas ir jo svarba karjerai.

Tyrimo hipotezė. Verslumo ugdymo svarbą karjerai pripažįsta ugdymo dalyviai.

Tikslas – atskleisti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių ir karjeros koordinatorių požiūrį į verslumo ugdymą ir pagrįsti jo svarbą karjerai.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą verslumo ugdymo, jo sąsajų su karjera aspektu ir atskleisti verslumo ugdymo bei jo svarbos karjerai ypatumus.
2. Apibrėžti karjeros centrų veiklos, ugdant 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą, ypatumus.
3. Išsiaiškinti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrį į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai.
4. Ištirti karjeros koordinatorių mokyklose požiūrį į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą.

Tyrimo metodologija. *D. E. Super profesinio pasirinkimo teorija.* „Karjeros raida, vykstanti visą žmogaus gyvenimą tam tikrame socialiniame kontekste, yra apskritai asmenybės raidos sudėtinė dalis, o konkrečios profesijos pasirinkimas yra tik viena karjeros fazių. D. E. Super pažymėjo, kad nepakanka profesiją „priderinti“ prie asmenybės. Reikia atsižvelgti ir į tai, kaip žmogus keitėsi praeityje, kaip jis dar keisis ateityje. D. E. Super manymu, profesinė raida vyksta nuolat, prasideda maždaug vaikystės viduryje ir trunka visą suaugusio žmogaus gyvenimą“ (Augienė, 2009, p. 64).

Mokymosi visą gyvenimą teorija. Ugdymas neatsiejamas nuo formalios aplinkos, tačiau į ugdymą įjungiami šeima, darbovietė, bendruomenė ir kt. Lindeman gilinosi į mokymąsi visą gyvenimą. Teigė, jog patirtis labai svarbi, o ugdymas yra patirties perkonstravimas ir reorganizavimas. Mokymosi visą gyvenimą teorijos centre pastatytas pats besimokantysis su savo poreikiais, interesais, troškimais ir patirtimi.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, palyginimas, grupavimas ir apibendrinimas, anketinė 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių apklausa, atliktas Šiaulių miesto

gimnazijų karjeros koordinatorių interviu bei anketinių apklausų duomenų apdorojimas *Microsoft Office Word* ir *Microsoft Office Excel* programomis.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Apklausoje dalyvavo 250 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių: 165 merginos ir 85 vaikinai bei 3 gimnazijų karjeros koordinatorės. Tyrimas atliktas Šiaulių m. gimnazijose.

Tyrimo etapai.

1. Baigiamojo darbo temos pasirinkimas.
2. Problemos analizavimas, aktualumo pagrindimas, probleminių tyrimo klausimų išsikėlimas, tyrimo objekto, tikslo bei uždavinių apibrėžimas.
3. Mokslinės literatūros apžvalga ir dokumentų analizė.
4. Empirinio tyrimo organizavimas ir atlikimas.
5. Tyrimo duomenų analizė.
6. Išvadų ir rekomendacijų formulavimas.

Darbo naujumas/ reikšmingumas. Pagrįsta verslumo svarba karjerai. Ištirtas 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių ir karjeros koordinatorių požiūris į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, 2 skyriai (verslumo samprata teoriniu aspektu, 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių ir karjeros koordinatorių požiūrio į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai tyrimas), išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 4 priedai. Darbe pateiktos 3 lentelės ir 18 paveikslų. Prieduose pateikiama 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių anketa, klausimynas skirtas karjeros koordinatorėms, atsakymų pasiskirstymas į 1 – ajį ir 21 – ajį anketos klausimus.

1. VERSLUMO SAMPRATA TEORINIŲ ASPEKTU

1.1. Verslumo sampratos analizė

„Verslumo sąvoka kilusi iš anglų kalbos žodžio *entrepreneurship* – žmonių polinkis ir gebėjimas imtis ekonominės veiklos sujungiant kapitalą, darbą ir kitus ekonominius išteklius, siekiant gauti pelno ir prisiimant visą su šia veikla susijusią riziką“ (Vainienė, 2005, p. 281).

Verslumą galima suprasti įvairiai. „Egzistuoja dvi skirtingos nuomonės. Vieni teigia, jog kiekvienas gali būti verslo žmogus, jeigu pažino ir įvaldė verslo organizavimo metodiką. Kiti tvirtina, kad verslininkais gali tapti tik nepaprasti žmonės“ (Dumčienė, Bajoriūnas, 2006, p. 22). Tuo tarpu L. Gegieckienė ir A. Graikštienė (2009) teigia: „verslumas gali turėti dvi reikšmes – tai verslumas plačiąja ir siaurąja prasme. Siaurąja prasme – verslumas suprantamas kaip mokėjimas sukurti pridėtinę ekonominę vertę – tai mokėjimas uždirbti pinigus, mokėjimas pritraukti investicijas bei mokėjimas savo veikla sudominti potencialius paslaugos ar prekės vartotojus. Šis apibrėžimas yra siauras, kalbant apie jaunimo verslumą arba verslumą jaunimo organizacijose. <...>. Verslumas plačiąja prasme yra įgimtas ar įgytas asmeninių savybių rinkinys, kuris leidžia kurti ekonominę, socialinę ir visas kitas vertes. Verslumas ekspertų apibrėžtas kaip didžiąja dalimi išugdomų savybių rinkinys. Kaip pažymi Vaidelis, dažniausia klaida yra siauras verslumo sąvokos supratimas, verslumą apibrėžiant tik kaip verslo kūrimą“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 10). Šiai nuomonei savo straipsnyje pritaria ir J. Čiburienė bei J. Guščinskienė (2009). „Jaunimo verslumas plačiąja prasme – tai jauno žmogaus požiūris, įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę), ir veiksmai, skirti šiai galimybei panaudoti. Siaurąja prasme verslumas apibūdinamas kaip pridėtinės vertės kūrimas. Tam tikros verslumo savybės yra įgimtos, o dalis – įgytos:

- įgimtos savybės yra intuicija, azartiškumas, karjerizmas, garbės troškimas, pasitikėjimas savimi;
- įgytos verslumo savybės formuojasi mokantis, studijuojant, dirbant ūkinėje veikloje; tai žinios ir praktinis patyrimas, formuojantis universalius ir dalykinius įgūdžius“ (Čiburienė, Guščinskienė, 2009, p. 63).

„Verslumas – gamybos veiksnys, kurio turinys – žmogaus gebėjimas sujungti kapitalą, darbą ir gamtinius išteklius (žemę), organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu ir gerove siekiant pelno“ (Gineitienė, Korsakaitė, Kučinskienė ir kt., 2003, p. 23).

„Hjorth (2005), Busenitz ir kt. (2003), Chell (2007) manymu, verslumo esmė yra palankių galimybių atpažinimas ir panaudojimas. Kitais žodžiais, pasak Collins, Smith,

Hannon (2006) ir kt., versliam asmeniui būtinas atvirumas kaitai. Situacijos, kurios yra problemiškos ir sudėtingos, verslininkui tampa atspirties tašku naujovėms ar pokyčiams pradėti“ (Gevorgianienė, Fargion, 2012, p. 84).

I. Zaleskienė ir L. Žadeikaitė (2008) verslumą apibrėžia kaip: pirma, žmogaus požiūriai, įgūdžiai ir žinios, leidžiantys atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę), antra, kaip veiksmai, nukreipti šių savybių panaudojimui socialiniame kontekste. Tuo tarpu L. Gegieckienė ir A. Graikšienė (2009) teigia, kad verslumas siejamas su mokėjimu iš naujo atrasti galimybę realizuoti save ir kurti ekonominę arba socialinę vertę. O pasak V. Damašienės (2002), verslumas – tai asmeninis verslo variantas. Verslininkas aktyviai veikia, pradėdamas naują veiklą, realizuoja savo biznio naujoves, įdeda asmeninių lėšų į naują įmonę ir rizikuoja.

„Verslumas – kūrybiškumas, naujovių siekimas, pasirengimas rizikuoti, gebėjimas planuoti ir valdyti projektus, siekti numatytų tikslų bei pelno“ (Diržytė, Sondaitė, Norvilė ir kt. 2012, p. 19). Tuo tarpu G. Strazdienė ir A. Garalis (2007) teigia, kad, verslumas – vienas svarbiausių ekonomikos augimo veiksnių, turinčių esminį poveikį šalies vystymosi raidai, naujų darbo vietų kūrimui ir socialiniam stabilumui. Verslumas – tai asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis apima kūrybiškumą, naujovių diegimą, pasirengimą rizikuoti, planuoti ir valdyti projektus.

„Verslumas – tai vadovavimo ir organizaciniai gebėjimai, būtini verslininkams, kad jų verslas būtų efektyvus ir perspektyvus, o vartotojams būtų teikiamos aukštos kokybės prekės konkurencinga kaina. Verslumas sujungia visus kitus verslo veiksnius ir užtikrina racionalų bei efektyvų turimų išteklių naudojimą. Tai sudėtinga savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti“ (Puteikienė, 2009, p. 8).

Nacionalinėje jaunimo verslumo skatinimo 2007 – 2011 m. programoje verslumas apibrėžiamas kaip „asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų“ (Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo 2007 – 2011 m. programa, p. 1).

Panašiai verslumo sąvoka apibrėžiama ir *Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui* (2006). „Verslumas – tai asmens gebėjimas įgyvendinti savo idėjas. Ugdant verslumą skatinamos naujovės, kūrybingumas ir pasitikėjimas savimi“ (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui, 2006).

„Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas, kuriomis siekiama kuo plačiau panaudoti galimybes neapsiribojant esamais modeliais, struktūra ir ištekliais“ (Turner, 2005, p. 44). Tuo tarpu *ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004)* teigiama, kad „verslumas – tai asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniam gyvenimui, t. y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus“ (Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004, p. 2).

Pasak A. Gečienės (2003), verslumas – tai vadovavimo ir organizaciniai sugebėjimai, būtini įmonių (firmų) savininkams, kad jų firma pagamintų daugiau reikalingų vartotojams prekių bei teiktų paslaugų. Jei verslininkas tai sugeba tinkamai padaryti, jis uždirba pelną, o jei ne – patiria nuostolių.

„Pirmasis terminą „verslininkas“ apibūdino anglų ekonomistas, bankininkas ir demografas R. Cantillon (Stačiokas, 1995) 18 a. pradžioje. Jis teigė, kad verslininkas – tai žmogus, veikiantis ekonominės rizikos sąlygomis, kuris kapitalo teikimo (nuomos) gamybiniam ir komerciniam naudojimui funkcija atskiriamas nuo verslumo funkcijos“ (Strazdienė, Garalis, 2006, p. 2).

„Atlyginimas, kurį gauna verslininkai už riziką, naujas idėjas ir pastangas, įdėtas į verslą, yra jų pelnas (uždarbis), kuris lieka po to, kai žemės savininkas, darbo jėgos savininkas ar kapitalo savininkas atsiima savo užmokestį“ (Gečienė, 2003, p. 10).

Pasak C. Turner (2005), verslumo sąvoka apima daugiau nei vieną asmenį. Ji apima visą savo noru veiklos procese dalyvaujančią komandą, kuri rizikuoja, kuria, skatina, įgyvendina ir iki galo įvykdo novatoriškas idėjas bei sukuria apčiuopiamą vertę.

Vidurinio ugdymo bendrojoje programoje nusakytas tikslas – brandinti dvasines, intelektines ir fizines asmens galias, ugdyti aktyvų, kūrybingą, atsakingą pilietį, įgijusį bendrųjų ir dalykinių kompetencijų, būtinų sėkmingai socialinei integracijai, profesinei veiklai ir mokymuisi visą gyvenimą.

„Verslumas reikalingas visiems kasdieniniame gyvenime, darbe ir visuomenėje, leidžia darbuotojams geriau suvokti savo darbinės veiklos kontekstą ir geriau pasinaudoti galimybėmis, sudaro sąlygas verslininkams pradėti visuomeninę arba komercinę veiklą“ (Gegieckienė, Graikšienė, 2009, p. 11).

Šiuo metu Lietuvoje daugelis žmonių gali kurti savo karjerą pats, kurti verslą, tačiau tai nėra lengva. Kaip teigia B. Schäfer (2005), „daugeliui žmonių gana sunku priimti sprendimą,

ypač tada, kai reikia rizikuoti. Baiminamasi keisti esamą padėtį, nes pasikeitus sąlygoms gali daug kas pasikeisti“ (Schäfer, 2005, p. 11).

D. Poškienė (2006) teigia, kad verslumas apima norą kažką keisti pačiam ir sugebėjimą priimti bei palaikyti naujoves, atėjusias iš išorės, prisiimti atsakomybę už savo teigiamus ir neigiamus veiksmus, užbaigti tai, kas pradėta, žinoti, kur einame, išskelti tikslus ir jų siekti bei tikėtis juos pasiekti.

E. Gečienė (2003) teigia, kad kiekvienas verslininkas turi jausti naujovių poreikį, sugebėti išmintingai rizikuoti, pasitikėti savimi, būti darbštus, atkakliai siekti tikslo, būti atsakingas. Šie žmogaus bruožai be paliovos turi būti ugdomi.

B. Schäfer (2007) teigia, kad verslus žmogus turi turėti įgimtų tam tikrų charakterio savybių. „Žinoma, kai kurias iš jų galite išsiugdyti; bet kitų negalite arba tik didelėmis pastangomis“ (Schäfer, 2007, p. 235).

Anot B. Schäfer (2007), svarbiausios verslaus žmogaus savybės yra šios:

- **Verslininkai rizikuoja.** Įdomiausia, kad, jų manymu, rizika – tai nieko ypatingo; jie tiesiog priima būtinus sprendimus.

- **Verslininkai lengvai ištvėria nusivylimus.** Verslininkai žino, kad neigiami atsakymai – sudėtinė jų gyvenimo dalis. Jei jie bijotų gauti atsakymą „Ne“, nesiimtų daugelio sumanymų, kurie, sėkmingai susiklosčius aplinkybėms, būtų galėję atnešti jiems fantastišką pelną.

- **Verslininkai mėgsta problemas.** Tie, kuriems labiau patinka gyvenimas be problemų, niekada neturėtų kurti firmos ar jai vadovauti.

- **Verslininkai trokšta valdžios.** Verslininkai – ne tokie, „kokiais reikėtų būti“, o tokie, kokiais nori būti. Jie neprivalo ir nebūtinai nori patikti savo aplinkai, ir būtent ši nuostata teikia jiems neįtikėtinai daug stiprybės.

- **Verslininkams reikia daug savikliovos.** Savikliovos galima išmokti. Tačiau tam reikia disciplinos – pavyzdžiui, pildyti sėkmės žurnalą, kuriame kasdien reikia pasižymėti penkis nesisekusius dalykus.

- **Verslininkai turi būti pavyzdžiais.** Sėkmingi verslininkai ne tik daug ką daro kitaip, jie ir yra kitokie.

- **Verslininkai moka elgtis su pinigais.** Jūsų asmeninė finansinė padėtis labai greitai matoma ir jūsų versle.

- **Verslininkai trokšta laimėti.** Verslininkai trokšta turėti rinkos dalis, pinigų, valdžią. Jie nevengia jokio konflikto. Savo aplinkoje jie siekia išpausti savo antspaudą – tvirtai įsitikinę, kad nuo to visiems bus tik geriau. Viskas jiems – didelis žaidimas, kurį jie trokšta laimėti.

○ **Verslininkai trokšta žinių.** Visa informacija, kurios jums reikia, egzistuoja. Tačiau žinias reikia patiems pasiimti – neturite teisės laukti, kad reikalinga informacija pati ateis jums į rankas.

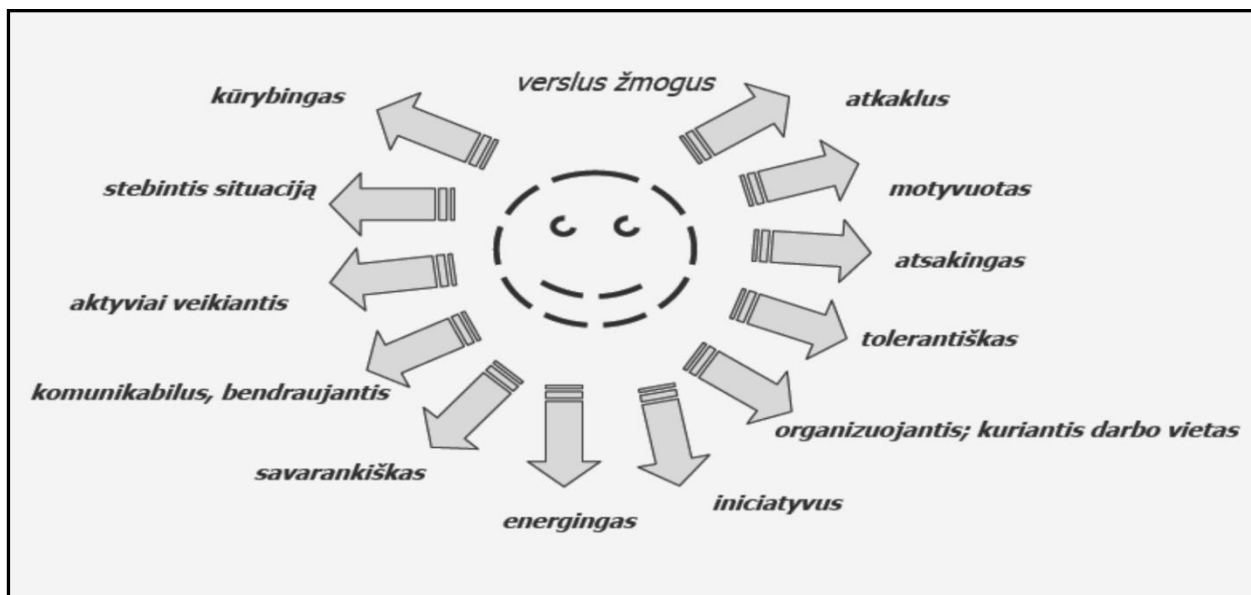
○ **Verslininkai turi verslininko intuiciją.** Sėkmingai dirbantys verslininkai išmoko pasitikėti savo „nosimi“. Jie veikia labai greitai, net nemėgindami aiškinti, juo labiau kad tokių dalykų dažniausiai paaiškinti neįmanoma.

L. Juozaitienė ir J. Staponkienė (2008), išskiria svarbiausias verslaus žmogaus savybes: noras laimėti, apsisprendimas ir atkaklumas, aukšti siekiai, polinkis į naujų galimybių paiešką, iniciatyvumas ir atsakomybė, atkaklumas, patirties įvertinimas, pasitikėjimas savimi, rizikos įvertinimas, dorumas ir patikimumas, nebijojimas galimų nesėkmių, energingumas ir susitelkimas darbe, kūrybingumas, perspektyvus mąstymas, optimizmas, nepriklausomybė bei darbo pasidalijimas. Tačiau čia pat autorės teigia, jog neįmanoma suminėti visų gero verslininko savybių jau vien dėl to, kad kiekvienas verslininkas – savitas, turi tik jam būdingų ypatybių.

„Vis dėlto pagrindinis verslininko bruožas – aktyvumas, kuris gali pasireikšti dvejopai:

- aktyvumas, siekiant naudos (pelno, pinigų, turto ir t.t.);
- aktyvumas, siekiant pasitenkinimo, malonumų (pripažinimo, valdžios, komforto, meilės ir t.t.)“ (Juozaitienė, Stponkienė, 2008, p. 23).

Vaizdžiai verslaus žmogaus savybės pagal I. Zaleckienę, L. Žadeikaitę (2008) pateiktos 1 paveiksle.

1 pav. Verslaus žmogaus savybės (Zaleckienė, Žadeikaitė, 2008)

S. Barasnevičienė ir I. Donelienė (2011) teigia, kad Mykolo Riomerio, Kauno technologijos ir Vilniaus Gedimino technikos universitetų 2007 m. atliktas tyrimas leido įvardyti šias verslumo savybes: kūrybiškumą, pasitikėjimą savimi, iniciatyvumą, atsakingumą, gebėjimą planuoti ir spręsti problemas. Tuo tarpu L. Gegieckienė ir A. Graikštienė (2009) teigia „Verslumo apibrėžimo pagrindiniai komponentai: gyvenimo būdas, kada planuoja pats, aktyvus veikimas, aktyvi pozicija gyvenime, pozityvus mąstymas – pozityvi reakcija į nesėkmes, pasitikėjimas savimi, bendravimo menas – gali gauti naudos, išlikdamas malonus kitiems, įvertinta rizika, sugebėjimas priimti sprendimus, greitų sprendimų priėmimas, prognozavimas, „matymas“ į priekį, intuicija, kiti vadybiniai įgūdžiai, savimotyvacija, savirealizacija, laiko planavimas, sugebėjimas patraukti, suburti žmones bendrai veiklai, imlumas naujovėms, kritiškas požiūris, pilietiškumas, sugebėjimas „parduoti save“, tiek teorinės žinios, tiek praktiniai įgūdžiai, loginis mąstymas“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 11).

„Pati vertingiausia verslininko savybė – išlikti šaltakraujiškam, kai kiti panikuoja. Verslininkai būna orientuoti į pasiekimus, jie mėgsta prisiimti atsakomybę už sprendimus, vengia pasikartojančio, rutininio darbo. Kūrybingi verslininkai dažniausiai yra labai energingi, atkaklūs, lakios vaizduotės“ (Juozaitienė, Staponkienė, 2008, p. 23). Kai kurias savybes galima išsiugdyti, nuolat tobulinti, tačiau reikia turėti ir įgimtų charakterio savybių. Kaip teigia B. Schäfer (2007), norint savybes lavinti, reikia turėti bent jų užuomazgas.

Pasak V. Gevorgianienės ir S. Fargion (2012), verslumo kompetencija gali būti apibrėžta kaip asmeninių savybių, vertybių ir gebėjimų derinys, kurių pagrindas – atvirumas naujovėms, gebėjimas identifikuoti naujas galimybes, prisiimti riziką ir inicijuoti pokyčius. Šiuo požiūriu verslininkai laikomi pokyčių visuomenėje veiksniais.

Apibendrinant galima teigti, kad daugelis autorių verslumą apibūdina skirtingai. Vieni verslumą sieja su įgimtomis ir įgytomis savybėmis, kurios padeda žmogui gyventi, kurti savo ateitį, žiūrėti į priekį, planuoti, priimti svarbius sprendimus, siekti užsibrėžtų tikslų, leidžia aktyviai veikti bei rizikuoti. Kiti teigia, kad verslumas – gebėjimas sukurti pridėtinę ekonominę vertę (tiek ekonominę, tiek socialinę). Verslumas reikalingas kiekvienam kuriant savo gyvenimą bei karjerą, priimant sprendimus, planuojant veiklą, sprendžiant nebūtinai su verslu susijusias problemas, jas analizuojant. Verslumas – žmogaus gebėjimai svajoti apie ateitį, kurti planus, atrasti naujas idėjas ir jas įgyvendinti, paversti realiomis, pritaikyti teorines žinias praktiškai ne tik versle, vadovaujant, bet ir kitose gyvenimo srityse. Tai nuolatinis darbas, rizika, kūryba siekiant savo užsibrėžtų tikslų. Tai ne tik vadovavimas ir gaunamas pelnas, taip pat tai ir milžiniška atsakomybė už priimtus sprendimus, pasekmes, galimi nuostoliai.

1.2. Verslumo svarba asmens profesinėje veikloje ir karjeros valdyme

„Verslumas šiandieninėje aplinkoje labai svarbus, kadangi mes gyvename žinių visuomenėje. Bendravimas gimtąja ir užsienio kalbomis, matematinis raštingumas, gamtos mokslų ir technologijų žinios, informaciniai gebėjimai, mokymasis mokytis, asmeninės ir pilietinės kompetencijos, verslumas, kultūrinis išprusimas – tai savybės, kurios padės žmogui gyventi, aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime ir kūrybiškai keisti savo aplinką“ (Gegieckienė, Graikšienė, 2009, p. 6).

Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (2006) pabrėžiama verslumo ugdymo svarba šiandieniniame gyvenime. „Nors ne visi verslumo gebėjimų įgiję jaunuoliai taps verslininkais, yra faktų, rodančių, jog apie 20 % mokinių, vidurinėje mokykloje dalyvaujančių „mažųjų bendrovių“ veikloje, pabaigę mokslus įsteigia savo bendroves. Verslumo ugdymas padidina naujų bendrovių steigimo ir savisamos galimybes, didesnę ekonominę atlygį ir pasitenkinimą. <...>. Tačiau verslumo ugdymo nauda neapsiriboja vien didesniu naujų bendrovių skaičiumi, novatoriškomis bendrovėmis ir naujomis sukurtomis darbo vietomis. Verslumas visiems yra bendrasis gebėjimas, padedantis jaunuoliams būti kūrybingesniems ir labiau pasitikintiems savimi, kad ir ko jie imtųsi, bei elgtis visuomeniškai atsakingai“ (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

„Beveik prieš šimtą metų profesinio orientavimo pradininkas F. Parson suformulavo tris pagrindinius sėkmingo profesijos pasirinkimo principus: geras savęs pažinimas, profesijų pasaulio išmanymas ir šių žinių derinimas, kuris padeda priimti teisingą profesinį sprendimą. Dar visai neseniai profesijos rinkimasis buvo vienkartinis apsisprendimo aktas visam žmogaus gyvenimui. Šiandien profesijos rinkimasis tampa nuolatiniu procesu. Keičiasi ne tik šio reiškimo pobūdis – iš vienkartinio jis virsta ne baigtiniu, o tęstiniu procesu arba netgi nuolatine šiuolaikinio žmogaus gyvenimo būseną“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 87).

Pasak L. Paulionienės, B. Rakauskienės ir E. Durtinevičiūtės (2011), šiandieninis profesinis rengimas nukreiptas į veikios sistemos poreikių tenkinimą. Svarbiausias profesinio rengimo tikslas yra padėti žmogui tapti visiškai funkcionuojančia asmenybe, atskleisti jo vidines galimybes, ugdyti veiklos kompetencijas, kurių pagrindą sudaro specifinės (specialybinės) ir bendrosios kompetencijos.

„Pabrėždamas tradicinius profesinės veiklos požymius Mayer H. (1972) pateikia tokį apibrėžimą: „Profesija – sąmoningai, pvz., remiantis polinkiais ir sugebėjimais laisvai pasirinktas, ilgalaikiam gyvenimui išmoktas darbas, kuris tuo pačiu laiduoja pragyvenimo

sąlygas – suteikia žmonių gyvenimui tvarkingumą ir vystymosi pagrindą“. Šis apibrėžimas atskleidžia dvi profesijos sąlygas – polinkių ir sugebėjimų bei žmonių laisvo vystymosi aplinkybių patenkinimą. Profesiniai interesai yra labai reikšmingi, tačiau praktiškai sunkiai pasiekiami dėl veiksnių, nulemiančių profesijos rinkimąsi gausos. Profesiniai sugebėjimai, priešingai negu polinkiai, yra labiau neutralūs išorinių poveikių atžvilgiu. Sugebėjimai išryškėja praktiškai išbandant save konkrečioje veikloje ir profesinio rengimo sityje“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 87).

N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994), teigia, kad bet kokią žmogaus savybę lemia du veiksniai: paveldėjimas (prigimtis) ir aplinka (ugdymas). Abu yra būtini žmogaus vystymuisi. Kaip teigia L. Jovaiša (1981), žmogų ar žmonių grupę tam tikrai veiklai „šaukia“ arba prigimtis, arba socialinės tikrovės reikalavimai, ar subjektyvūs gyvenimo tikslai.

Kaip teigia B. Bitinas (2000), ugdymas – žmonijos sukauptos ir apibendrintos patirties perteikimas augančiajai kartai. Taigi dažnai vien motyvų neužtenka, mokytojas turi sugebėti įtraukti mokinį į mokymosi procesą, sugebėti jį sudominti, tai ypač atsakingas darbas. N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994), nuomone mokymasis ir išmokimas – tai procesas, per kurį individas, remdamasis patirtimi, pakeičia savo elgesį.

„Tik stiprios ir išsilavinusios asmenybės, gerai teoriškai pasirengusios ir išmanančios savo veiklos sritį, gali nepriekaištingai vadovauti, skirti, kas yra svarbiausia, kaupti jėgas ir lėšas, užtikrinti savo ir firmos gerovę“ (Mincienė, Sūdžius, Vengrauskas, 1993, p. 53).

A. Bragg ir M. Bragg (2007) teigia, kad mes greitai pajuntame pagarbą verslininkams, apie kurių sėkmę plačiai kalbama, ir imame manyti, kad verslininku gimstama, ne tampama, ir kad tik iš prigimties kūrybingi žmonės gali pradėti savo verslą ir komerciškai įgyvendinti savo idėją, tačiau tai tik mitas. Tai patvirtina L. Gegieckienė ir A. Graikštienė (2009). Autorės teigia, kad verslininkais ne tik tampama, bet ir gimstama, tačiau įgimtų savybių, kurios yra svarbios verslininkystei, turi ne kiekvienas žmogus. Žinant savo stipriąsias ir silpnąsias puses, galima padėti sau, stengiantis įgyti reikalingų savybių. Sugebėjimai įgyvendinti įvairias idėjas bei projektus labai priklauso nuo individo išsilavinimo ir praktinės patirties. Tam reikia turėti verslo planavimo, organizavimo, vadovavimo ir apskaitos įgūdžių, o tai jau įgyti gebėjimai.

„Motyvacijos sąvoka padeda mums suprasti ir paaiškinti kai kuriuos labai įdomius elgesio ir išmokimo faktus. Motyvacija paaiškina, kas elgesį gali pastiprinti, orientuoti į tikslą ir kodėl atitinkamai laiko yra skiriama vienai ar kitai užduočiai. Motyvacija yra priežastiniais ryšiais susieta su mokslo rezultatais – ji yra ir priemonė siekti mokslo pažangumo ir kartu galutinis mokymo proceso rezultatas“ (Gage, Berliner, 1994, p. 265). Pasak S. Leitner (1998), jei mokinys (ir tas, kuris mokosi savarankiškai) nori sėkmingai mokytis, privalo turėti pakankamai motyvų.

Anot L. Gegieckienės ir A. Graikšienės (2009), verslumo ugdymą karjerai apibrėžia ugdymo turinys – nustatčius aiškius tikslus ugdymo programose ir jų įgyvendinimo praktikoje gaires atsiranda tvirtesnis verslumo ugdymo pagrindas.

Mokinys, besimokantis ekonomikos, tikisi gauti žinių, kurios padės jam ateityje kuriant gyvenimą ir verslą. Kiekviena verslumo savybių turinti asmenybė turi begalinę troškimą įgyvendinti savo tikslus, idėjas. Todėl mokinių verslumo ugdymas labai svarbus, nes tik išsiugdęs verslumo savybes jaunas žmogus sugebės savarankiškai veikti visuomenėje. Tai turi didelę reikšmę ne tik kuriant savo verslą, bet ir priimant sprendimus renkantis specialybę, dirbant, siekiant savo užsibrėžtų tikslų. Verslumas priklauso ir nuo to, kaip mokiniai bus skatinami imtis verslo. Mokytojas privalo nuolat tobulėti ir į priekį vesti kitus. Taip pat ir mokinys, kaip teigia S. Leitner (1998), privalo turėti kažkokį mokymosi pagrindą, priežastį, jis turi matyti kokią nors prasmę, jam reikia motyvo, paskatos.

„Pagrindinės mokyklos lygmeniu verslumo mokymo tikslas yra ugdyti tokias mokinių asmenines savybes: kūrybiškumą, iniciatyvumą ir nepriklausomybę. Jos skatina verslumo nuostatų ugdymą, jos bus naudingos jaunimui ateityje, nepaisant to, kad ir kokia veikla jie užsiimtų. Šis mokymas jums suteiks žinių, ryši su verslo pasauliu – tikrą pradinį verslininkų vaidmens visuomenėje supratimą“ (Gegieckienė, Graikšienė, 2009, p. 7).

Verslus žmogus visada turi aiškią savo nuomonę, yra aktyvus, jam svarbu, kas vyksta jo aplinkoje, stengiasi ją pakeisti, jis viskuo domisi, nepraleidžia progos išsakyti savo nuomonę, sugeba ją argumentuoti.

P. Zakarevičius ir A. Župerka (2011) savo straipsnyje teigia, kad dabar taikomose Lietuvos universitetų verslo vadybos programose stokojama studentų kūrybiško, aktyvaus, į pasiekimus orientuoto, riziką toleruojančio, savimi pasitikinčio elgesio ugdymo.

„Išskirtas studentų verslumo savybes galima transformuoti į būtinas verslumo charakteristikas, kuriomis turėtų būti grindžiama verslo vadybos programa skirta studentams, kurie verslumo ugdymo turinį įgyvendins kurdami nuosavą verslą. Verslumo charakteristikų ugdymu papildyta verslo vadybos programa padėtų studentams vystyti savo asmeninį verslumo potencialą. Siekiant ugdyti teigiamus asmenybės pokyčius reikia vystyti realiame gyvenime reikalingus verslumo įgūdžius“ (Zakarevičius, Župerka, 2011, p. 145).

Profesijos vadove (2009) teigiama, kad „jei nuo vaikystės svajojate tapti mokytoju, gydytoju ar keliautoju, jei atkakliai kaupiate žinias, domitės savo pasirinkta sritimi ir lig šiol tuo nesuabejojote – viskas gerai, jūsų pasirinkimas yra tvirtas. Tačiau daug jaunuolių net ir paskutiniaisiais mokyklos baigimo metais dar nežino arba abejoja, kuo taps, kur mokysis. Jei profesijos pasirinkimas jums kelia nerimą – tai jau gerai, nes tai parodo socialinį psichologinį jūsų brandumą“ (Profesijos vadovas, 2009, p. 12).

Taigi mokykla turi padėti mokiniui atsirinkti, išugdyti savybes, kurios padės priimant vieną svarbiausių sprendimų savo gyvenime – renkantis profesiją. Mokykla turi sugebėti paruošti savimi pasitikinčią, atsakingą už savo priimtus sprendimus, nuolat tobulėjančią asmenybę. Galbūt mokykla – tik gyvenimo pradžia, tačiau iš jos išeiname jau suaugę, turime būti pasiruošę gyvenimo naujovėms ir iššūkiams. Turime mokyklą palikti būdami stiprūs ir drąsūs. Kaip teigia C. Turner (2005), tikėjimą savimi ir kitais geriausia ugdyti per savitarpio paramą ir mokymąsi vieniems iš kitų, taikant verslaus vadovavimo principus ir patirtį.

B. Schafer (2005) teigia, kad kai blogai sekasi, tada paprastai ieškome aplinkybių ar žmonių, kuriuos galėtume padaryti atsakingus už savo rezultatus. Mes suverčiame kaltę ūkinei padėčiai ir aplinkai, kurioje gyvename, tėvams, šeimos nariams, savo įmonei, savo sveikatai, prekėms, viršininkui. „Žmonės imdamiesi verslo, žino, kad sėkmė negarantuota, ir, jeigu, reikalai klostysis ne taip, kaip suplanuota, tai jie gali patirti ir nuostolių“ (Gečienė, 2003, p. 9).

N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994), teigia, kad pasitikintis ir savarankiškas vaikas gali tapti iniciatyvus. Jis gali vienas eiti į nepažįstamas vietas, neriboti smalsumo. Realus pareigos jausmas atsiranda kartu su siekių užuomazgomis.

Galima išskirti įvairias paskatas kurti verslui, tokias kaip: galimybė užsidirbti daug pinigų, noras kurti savo karjerą pačiam, troškimas būti aktyviam, polinkis naujovėms, galimybė keistis, pasitikėjimas savimi, ryžtingumas ir kt. Kaip teigia B. Schäfer (2005), kiekvienas žmogus turi šansą tobulėti, tik nereikia bijoti rizikuoti ar priimti neteisingą sprendimą.

Apibendrinant galima teigti, kad nuo verslaus žmogaus neatsiejamos šios savybės: kūrybingumas, pasitikėjimas savimi, savarankiškumas, aktyvumas, drąsumas, atsakingumas, rizikos nebijojimas, tvirtos motyvacijos turėjimas, lankstumas. Be abejonės, žmogus turi būti linkęs naujovėms, ne plaukiantis pasroviui, o nuolat kažko siekiantis ir dirbantis savo tikslo labui. Itin svarbu šias savybes išugdyti jau mokykloje. 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių pamokose turėtų būti ugdomos verslumo savybės, kurios padės jam renkantis specialybę, kuriant ne tik verslą, bet ir savo gyvenimą. Ekonomikos bei kitų pamokų metu, po pamokinės veiklos metu ugdomas verslumas gali turėti įtakos jauno žmogaus ateities kūrimui, pasirinkimui kurti verslą.

1.3. Formalus ir neformalus verslumo ugdymas

Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (2006) teigiama, kad verslumo gebėjimai

ugdomi tiek formalioje, tiek ir neformalioje aplinkoje (pvz. jaunimo darbas ir įvairios dalyvavimo visuomeniniame gyvenime formos) (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumas yra ugdomas mokyklose pamokų metu. Pamokose yra naudojami įvairūs mokymo metodai. „Mokymo metodai - tai tarpusavyje susiję mokytojo bei mokinių veiklos būdai, kuriais mokiniai, mokytojo vadovaujami, įgyja žinių, mokėjimų bei įgūdžių, yra lavinami ir auklėjami“ (Rajeckas, 1997, p. 6).

V. Rajeckas (1977) teigia, kad mokymo metodai turi visapusiškai lavinti mokinio asmenybę. Juk, juos taikant, atitinkama kryptimi veikiama besiformuojanti asmenybė, jos mintys, jausmai, valia, norai ir pan. Todėl kiekvienas metodas ta ar kita forma turi padėti plėtoti pažintinius mokinių sugebėjimus, ugdyti jų pasaulėžiūrą, formuoti charakterio ir elgesio bruožus.

Žodiniai dėstymo metodai. Anot V. Rajecko (1977), žodinis dėstymas mokykloje yra labiausiai paplitęs. Jis geriausiai ir suprantamiausiai perteikia mokiniams mokslo žinių sistemą. Jis įgalina dėstyti žinias sistemingai, panaudoti šiuolaikinę medžiagą, susieti ją su gyvenimu, su komunizmo kūrimo praktika, taip pat atsižvelgti į mokinių grupės ypatumus.

Pasakojimas. Pasak V. Rajecko (1977), pasakojimas – gyvas ir vaizdingas dėstymo metodas. Kad mokiniai aktyviai klausytų, paprastai pasakodamas mokytojas kreipiasi į juos su klausimais, tuo norėdamas patikrinti, kaip jie supranta medžiagą, mobilizuoti jų dėmesį, aktyvinti jų protinį darbą.

Aiškinimas. N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994), aiškinimo tikslą įvardija panašiai – išsiaiškinti, apibrėžti, patikslinti sąvokas, reiškinius ar pavyzdžius. Kaip sužinoti, ar teisingai išaiškinta? Pirmas požymis – klausytojai jaučia, kad suprato. Antras – jie gali teisingai atlikti tam tikrą veiksmą: pritaikyti apibrėžimą, naudoti sąvoką, pasiremti tam tikrais nurodymais ar išspręsti uždavinį.

„Geras aiškinimas turi:

- apimti tik tokią informaciją, kuri tinkama protingam, logiškam aiškinamojo dalyko aprašymui;
- remiasi tik tomis žiniomis, kurias žmogus jau turi;
- yra pritaikytas konkrečiam klausytojui, nors tai reiškia, kad aiškintojas neišdėsto visų dalykų, kuriuos pagal savo išprusimą laiko svarbiausiais;
- išdėsto įtikinamai ir kantriai“ (Petty, 2006, p. 187).

V. Rajeckas (1977) teigia, kad aiškinimo metodo tikslas atskleisti sąvokas, dėsnius, taisykles, taip pat instruktuoti (darbiniame mokyme) mokinius. Juo naudojamosi tada, kai, nagrinėjant temą, pasakojimo neužtenka.

Pasak V. Rajecko (1977), **pokalbis** – tai toks mokymo metodas, kai mokytojas, remdamasis mokinių patyrimu ir turimomis žiniomis, klausimais padeda jiems suprasti ir perimti naujas žinias arba pakartoti ir patikrinti išmoktą medžiagą. Pagal konkrečius tikslus ir medžiagos turinį pokalbis gali būti aiškinimasis, euristinis ir atgaminamasis.

V. Rajeckas (1977), teigia, kad klausimai pokalbyje vaidina ypatingą vaidmenį ir esti labai įvairūs. Jie gali būti:

- Atgaminamieji;
- Atskleidžiantys tik ką nors nauja;
- Reikalaujantys taikyti turimas žinias;
- Reikalaujantys įvertinti kitų pasisakymus.

„Bet svarbiausią dėmesį reikia skirti tokiems klausimams, kurie žadina mokinių mintį, verčia juos mąstyti“ (Rajeckas, 1977, p. 27).

Mokyklinė paskaita. „Tai retokai vidurinėse mokyklose vartojamas mokymo būdas. Mokyklinė paskaita teikia galimybę perteikti daugiau žinių, negu jų išdėstyta vadovėlyje, supažindinti su naujausiais mokslo laimėjimais“ (Jakavičius, Juška, 1996, p. 216).

3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumas ugdomas ne tik pamokų metu. Didelį dėmesį verslumo ugdymui skiria gimnazijų profesinio informavimo darbuotojai, kurie padeda rasti atsakymus į mokiniams rūpimus karjeros valdymo klausimus, išsiaiškinti karjeros planavimo žingsnius. Yra dirbama su 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniais, vedami pokalbiai apie profesijos pasirinkimą klasės valandėlių metu, individualiai konsultuojami tėvai su vaikais, teikiama informacija per tėvų susirinkimus, organizuojamos išvykos į atvirtųjų durų dienas, parodas universitetuose, kolegijose. „Profesinio informavimo tikslas – padėti asmeniui sudaryti tikslų ir išsamų vaizdą apie būsimą profesiją. Profesijos rinkimasis yra ilgai trunkantis procesas, kuriam būtinas savęs ir darbo rinkos pažinimas. Kuo geriau individas pažįsta save, tuo geriau moka gauti ir atsirinkti tinkamą informaciją apie save ir profesijas, tuo didesnė tikimybė, kad jis mokės ir racionaliai apsispręsti“ (Augienė, 2009, p. 114).

Gimnazijų karjeros centrai konsultuoja mokinius karjeros valdymo klausimais, organizuoja susitikimus su įmonėmis, organizacijomis, rengia gimnazistams diskusijas ir konferencijas asmeninės karjeros valdymo klausimais, ugdo gimnazistų verslumo gebėjimus rengdami įvairius seminarus, projektus, skatina mokinius būti aktyviais ir dalyvauti įvairioje veikloje – tai parodo verslumo ugdymo svarbą.

Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (2006) teigiama, kad verslumas plėtojasi tokioje aplinkoje, kuri skatina aktyvias mokymosi formas (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

Aktyvūs ugdymo metodai. Pasak S. Leitner (1998), aktyvus mokinio įsitraukimas į mokymo procesą, vadinamas įvairiausiais vardais – susidomėjimu, džiaugsmu, įkvėpimu, susižavėjimu. Kaip teigia L. Gegieckienė ir A. Graikšienė (2009), verslumo galima siekti per projektinę veiklą, mokymąsi žaidžiant, panaudodami paprastas dalykines situacijas, ekskursijas bei vizitus į verslo įmones.

V. Rajeckas (1977) teigia, kad **pratimai** mokymo procese – tai daugkartinis tam tikrų veiksmų atlikimas, siekiant formuoti bei tobulinti mokėjimus ir įgūdžius. Tai metodas, siejantis pirminių žinių bei mokėjimų įgijimą ir jų taikymą gyvenimo praktikoje.

Verslo žaidimai – vienas iš verslumo savybių vystymo būdų. Šiandien mokymo galimybės imituojant realią veiklą yra pripažįstamos visame pasaulyje.

„Žaidimai gali mokinius įtraukti į mokymąsi ir sutelkti jų dėmesį kaip nė vienas kitas mokymo būdas. Be to, dėl trumpo žaidimėlio išaugęs susidomėjimas ir motyvacija gali paskatinti pozityvų požiūrį į dalyką (ir mokytoją), su kuriuo ilgai dar teks susidurti“ (Petty, 2006, p. 283).

Kaip teigia S. Skunčikienė ir A. Rakickas (2006), verslo žaidimų nauda:

- Lyderių paieška ir jų asmeninių vadovavimo savybių atskleidimas;
- Komandinis darbas;
- Dalijimasis veiklos patirtimi ir mokomasi ne tik iš sėkmingos veiklos pavyzdžių, bet ir iš klaidų;
- Vyksta žinių integravimas bei racionalių veiklos būdų paieška;
- Sprendimų priėmimas susijęs su problemomis;
- Sistemingai planuojama veikla;
- Emocijų valdymas.

S. Skunčikienė ir A. Rakickas (2006) teigia, kad mokymosi procese yra galimybė panaudoti daugybę mokymo būdų įtraukiant dalyvius tiek į savarankišką veiklą, tiek į komandinį darbą. Verslo žaidimai skirti teorinėms žinioms įtvirtinti.

„D. Sandersas, T. Pauelas (1998) išskyrė tokias aktyvių metodų grupes:

- **Imitacija** yra dalinis tikrovės vaizdavimas išskiriant lemiamas realaus gyvenimo ypatybes, o jų kopijas pateikiant tokioje aplinkoje, kur nėra rizikos, tai leidžia mokytis tol, kol įgyjama pakankamai žinių ar įgūdžių.

- **Žaidimai (mokomieji)** irgi atspindi realaus gyvenimo dalį, tačiau reikia laikytis tam tikrų taisyklių ir vaidmenų, ne visada atspindinčių realų gyvenimą.

- **Vaidinimai** yra tam tikrų realių asmenų veiksmų ir situacijų atgaminimas arba, kitaip tariant, pasaulio matymas kitų akimis.

o **Atvejo analizė** yra realaus jau įvykusio reiškinio eigos atgaminimas“ (Skunčikienė, Rakickas, 2006, p. 6).

Pasak S. Skunčikienės ir A. Rakicko (2006), galima išskirti šiuos Lietuvos švietimo įstaigose naudojamus aktyvaus ekonomikos ir vadybos mokymo modelius:

1. Lietuvos „Junior Achievement“;
2. Verslo žaidimas „Kietas riešutas“;
3. „Verslo imitavimo įmonė“;
4. „Ekosys“ imitacinės veiklos modelis, apimantis vienos šalies (verslo žaidime vadinamos Ekolandu) ūkinę veiklą.

E. Bagdonas, I. Patašienė ir V. Skvernys (2003) teigia, kad dalykinis žaidimas „Kietas riešutas“ skirtas verslininkystės pradžios kurso teorinėms žinioms įtvirtinti. Žaidimo metu mokiniams suteikiama galimybė analizuoti įmonės padėtį, nustatyti bendrąją įmonės plėtros strategiją priklausomai nuo veiklos rodiklių ir rinkos konjunktūros, rengti prekybinius, gamybinius, personalo bei finansinius sprendimus. Šis verslo žaidimas leidžia imituoti pagrindinius, įmonės veiklą lemiančius veiksmus. Žaidimo metu mokiniai turės galimybę įsitikinti, kaip nuo vadovų sprendimų, nuo to, kaip laikomasi pagrindinių ekonomikos taisyklių, nors ir gerokai supaprastintomis sąlygomis, priklauso galutiniai veiklos rezultatai.

Seminarai. „Seminaras – tai tvarkaraštyje numatytas dalykas, o ne mokymo metodas. Tai galimybė 8 – 20 mokinių intelektualiai padiskutuoti gerai apibrėžta tema. Seminaras neturėtų būti plati bendra diskusija, bet jis nėra ir konsultacija, kur pavieniai mokiniai paprastai eina aiškintis jiems neaiškių ar mokslo iškeltų klausimų. <...>. Pagrindinis seminaro tikslas – suteikti mokiniams galimybę suvokti dalykus savarankiškai, o jų pačių suteiktos reikšmės yra tikrasis mokymosi produktas“ (Petty, 2006, p. 310).

Užduotys ir projektai. „Užduotys ir projektai – galingi pedagogo ginklai. Jie duoda daug naudos – bet tik teisingai panaudoti. Nedaug mokymo metodų susiję su tokios gausybės įgūdžių lavinimu ir retas kuris suteikia didesnę galimybę be tikslo švaistyti laiką“ (Petty, 2006, p. 343).

Diskusija. „Kaip mokymo metodas, diskutavimas yra taikomas daug dažniau, nei galima įsivaizduoti. Jis susijęs su laisvai besivystančiu pokalbiu, duodant mokiniams galimybę išsakyti savo nuomonę, idėjas, bei išgirsti, ką mano pašnekovai. Kai kurie mokytojai pritaiko trumpas spontaniškas diskusijas, taip natūraliai pratęsdami klausinėjimą“ (Petty, 2006, p. 252).

„Diskusijos veiksmingiau už paskaitas keičia mokinių nuostatas ir elgesį. Diskusijos yra viešos. Jų dalyviai, imdamiesi ginti tam tikrą nuomonę, viešai išsipareigoja ir atitinkamai elgtis“ (Gage, Berliner, 1994, p. 339).

M. C. Suiter, J. Dempsey, M. A. B. Pettit ir kt. (2001) išskiria keturis svarbius žingsnius (ar metodus), kurių lektorius turėtų imtis, siekdamas įtraukti dalyvius į tokias diskusijas:

- Teigimas. Tai būdas parodyti jūsų pačių reakciją, supratimą ar poreikį išsiaiškinti tai, kas ką tik buvo pasakyta. Paprastai teigimas nereikalauja tokio tikslaus atsakymo kaip klausimas ir inspiruoja laisvesnę reakciją. Galima pasakyti: „Jei aš teisingai supratau, tavo manymu, sveikas gyvenimo būdas – tai... Arba: „Palauk, palauk, – tavo supratimu nėra nieko smerktino, jei viešose vietose rūkoma, o štai Andrius ką tik sakė, kad jam nemalonu, kai su juo kalbasi prisirūkęs...“. Arba: „Ką gi – teks pasirinkti, į kokią kavinę eiti: į tokią, kurioje leidžiama rūkyti ar į tokią, kurioje uždrausta rūkyti.“

- Klausimai. Savo pačių iškeltus klausimus dalyviai aptars kur kas entuziastingiau, nei pateiktus lektoriaus. Štai kaip būtų galima juos paskatinti: „Kas iš to, kas pateikta tekste, liko neaišku?“, „Su kuo nenorėtumėte sutikti, o su kuo sutinkate?“, „Kas dar liko neaptarta?“.

- Ženkilai. Mokytojo komentarai neretai būna pernelyg sureikšminami, kur kas geriau, jei diskusiją jis palaikys ne žodžiais, o tam tikrais gestais ar ženklais. Nustebusi mokytojo veido išraiška gali paskatinti dalyvį pagrįsti savo nuomonę. Iškeltos tarsi svarstyklės rankos paragins dalyvius pasirinkti, ar jie pritaria vienam teiginiui, ar kitam. Draugiškas žvilgsnis padrąsins dalyvį parinkti tinkamus žodžius savo idėjai apibūdinti.

- Tyla. Uždavę klausimą, skirkite laiko atsakymui. Trijų, keturių ar penkių sekundžių pauzė kam nors bus puikus stimulus nutraukti tylą.

Remdamiesi atliktu tyrimu P. Zakarevičius ir A. Župerka (2011) ugdant studentų verslumą, kokybinės strategijos pagrindu siūlo taikyti tam labiausiai tinkamus metodus:

- Verslo atvejų analizę;
- Realių verslo planų sudarymą;
- Komandinį darbą įgyvendinant naujus projektus;
- Kviestinių verslininkų paskaitas;
- Verslo imitavimą;
- Praktiką verslo įmonėse;
- Kūrybiškumo didinimą;
- Tarpdisciplininį žinių taikymą.

Labai svarbu sugebėti tikslingai pritaikyti mokymo metodus, kad mokymasis taptų naudingas. Mokymas reikalauja organizuoti mokymo procesą taip, kad mokiniai aktyviai ir savarankiškai veiktų, taptų aktyvia, kūrybiška asmenybe. Aktyviųjų metodų pagalba galima išugdyti drąsą, savimi pasitikinčią, kūrybingą ir lanksčią asmenybę. Tačiau reikia nepamiršti ir žodinių mokymo metodų, nes 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai turi įsisavinti sąvokas, taisykles.

Mokytojas mokymo metodus turi sugebėti atrinkti ir panaudoti taip, kad mokinius įtikintų, veiktų jų emocijas ir mintis. Pamokų metu mokytojas turėtų naudoti aktyvius mokymo metodus ugdant mokinių verslumą. Mokiniam naudinga žaisti verslo žaidimus, imituoti realią veiklą, dalyvauti projektuose, dirbti komandose, diskutuoti, tačiau mokiniai turi gauti ir teorinių žinių apie verslumo ugdymą, kad galėtų pritaikyti jas praktiškai.

Taip pat reikėtų pastebėti, kad ne tik 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai turi turėti motyvaciją mokytis, siekti savo tikslų, bet ir mokytojas turi nuolat tobulėti, siekti kažko naujo, kad mokymosi procesas netaptų nuobodus, kad mokiniai lauktų pamokų, prikaustančių jų dėmesį. Verslumo reikia mokyti, nuolat tobulinti asmens savybes. Kiekvienas mokytojas turi suprasti, kad ypač svarbu į mokymosi procesą įtraukti aktyvius mokymo metodus, tokius kaip projektinė veikla, verslo žaidimai, seminarai, vizitai į verslo įmones, nes tai skatina mokinius aktyviai veikti, jiems kyla minčių, jie padaro klaidų, tačiau jos nieko nekainuoja, neįtakoja, mokiniai gali rizikuoti ir ištaisyti savo klaidas, vyksta diskusijos, darbas grupėse. Verslumo skatinimas ypatingai svarbus 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniams, nes jie renkasi savo tolimesnį gyvenimo kelią, priima sprendimą, ką studijuoti, kokia veikla užsiimti baigus gimnaziją. Pamokos naudojant aktyvius mokymo metodus gali taip sudominti mokinį, kad jis apsispręs imtis verslo, aktyvi veikla padės jam drąsiau priimti įvairius sprendimus, imtis iniciatyvos kuriant savo ateitį.

2. 3 – 4 GIMNAZIJOS KLASIŲ MOKINIŲ IR KARJEROS KOORDINATORIŲ POŽIŪRIO Į VERSLUMO UGDYMĄ IR JO SVARBĄ KARJERAI TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika, organizavimas ir imties charakteristikos

Tyrimo tikslas – atskleisti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių ir karjeros koordinatorių požiūrį į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai.

Tyrimo objektas – verslumo ugdymas ir jo svarba karjerai.

Tyrimo metodika. Pasak I. Luobikienės (2002), apklausos metodai atliekant tyrimus patys populiariausi. Apklausos metu per trumpą laiką galima apklausti įvairaus dydžio grupes, 100 – procentinis arba artimas jam anketų gražinimo lygis, galimybė apklausėjui instruktuoti respondentus (iškilus būtinumui, pvz., giliau nesuvokiant klausimo esmės), pagal respondentų reakciją, preliminariai spręsti apie problemos reikšmingumą, anketos klausimų sudarymo ir išdėstymo techniką. Tyrimo instrumento pasirinkimą lėmė siekis gauti kiek galima tikslesnę informaciją. Buvo siekiama respondentų atsakymų nuoširdumo, užtikrinti visišką respondentų konfidencialumą, todėl buvo nuspręsta pasirinkti anoniminį anketavimą, nes jis tinkamiausias instrumentas tyrimui.

Siekiant atskleisti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrį į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai, respondentams buvo pateikta 21 klausimo anketa (1 priedas). Demografinėje anketos dalyje respondentų prašoma atsakyti į klausimus apie jų lytį, amžių ir klasę, pasirenkant vieną iš pateiktų atsakymo variantų. 1 – 2 klausimu siekiama išsiaiškinti, kaip mokiniai supranta verslumo sąvoką, pateikiamas atviras klausimas. Kaip I. Luobikienė (2002) teigia, atviri klausimai respondentams suteikia galimybę savarankiškai formuluoti atsakymą, kuris atspindi jo stilių, informuotumą, kalbą ir kt. 3 klausimu norima išsiaiškinti, ar tiriamieji turi pažįstamų verslininkų artimoje aplinkoje. 4 – 7 klausimu siekiama išsiaiškinti respondentų nuomonę, apie verslumo ugdymą ekonomikos pamokose, jo poreikį. 8 – 9 klausimai atspindi 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrį į verslaus žmogaus savybes ir kokios verslaus žmogaus savybės būdingos patiems mokiniams. 10 klausimu išsiaiškinama, ar minimos verslumo savybės ugdomos ekonomikos pamokose. 11 – 12 klausimu siekiama išsiaiškinti respondentų nuomonę apie būdus, kuriais galima ugdyti mokinių verslumą ir kokiais būdais verslumas yra skatinamas respondentų ekonomikos pamokose. 13 – 15 klausimais siekiama išsiaiškinti, ar verslumo savybės reikalingos tik versle, kur galima įsigyti verslumo savybių. 16 klausimas atskleidžia, kokius verslumo ugdymo metodus teko išbandyti patiems respondentams. 17 klausimas atspindi mokinių požiūrį į veiksnius, kurie daro

didžiausią įtaką Lietuvos įmonių verslumui. 18 – 20 klausimai padeda atskleisti mokinių požiūrį į verslą ir suprasti, ar verslumas, respondentų nuomone, būdingas tik verslininkams. 21 klausimas atskleidžia respondentų požiūrį į verslumo naudingumą karjerai, net jeigu jie ir nežada tapti verslininkais.

Karjeros koordinatorių požiūriui į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą tirti buvo pasirinktas interviu metodas. „Kokybinių tyrimų metodai yra lankstūs, nes orientuoti į interpretaciją, o ne į matavimus; į procesą, o ne į išvadą; atkreipia dėmesį į situacijas ir elgesio ryšį, kuris daro didžiausią įtaką patirties formavimui“ (Kardelis, 1997, p. 208). Tiriant karjeros koordinatorių požiūrį į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą, buvo taikomi atviro tipo klausimai, leidžiantys išsakyti subjektyvią nuomonę.

Tyrimo imtis: 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai. Atliekant tyrimą buvo išdalintos 265 anketos mokiniams, jas užpildė 250 mokinių. Tyrimas atliktas 2011 – 2012 metais. Anketinės apklausos duomenys apdoroti *Microsoft Office Word* ir *Microsoft Office Excel* programomis. Kokybinis tyrimas atliktas 2012 metų lapkričio mėnesį, apklaustos 3 karjeros koordinatorės, į kurias buvo kreipiamasi norint ištirti jų požiūrį į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą. Interviu buvo vedami pagal iš anksto sudarytą klausimyną (2 priedas). Karjeros koordinatorės buvo užkoduotos, žymimos romėniškais skaitmenimis I, II ir III.

Pirmaisiais anketos klausimais buvo siekiama sužinoti respondentų demografinius duomenis: lytį, amžių ir klasę (1 lentelė).

1 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir klasę (N=250), (%)

Lytis		Amžius				Klasė	
Moteris	Vyras	16 m.	17 m.	18 m.	19 m.	3	4
66	34	1	43	46	10	54	46

Apklausoje dalyvavo 250 tiriamųjų. Atlikto tyrimo metu buvo apklausta 66 % merginų ir 34 % vaikinių. Reikėtų pastebėti, kad 3 – 4 gimnazijos klasėse net 32 % merginų mokosi daugiau nei vaikinių.

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių yra 16 – 19 metų. Anketinėje apklausoje daugiausiai dalyvavo 18 metų moksleivių, jų buvo net 46 %, 17 metų – 43 %, 19 metų – 10 % ir 16 metų – 1 %.

Apklausoje, kurioje buvo siekiama išsiaiškinti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrį į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai, dalyvavo 54 % trečios gimnazijos klasės mokinių ir 46 % ketvirtos gimnazijos klasės mokinių.

Taigi galima teigti, kad respondentų atsakymai į pateiktus anketos klausimus padės atskleisti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrį į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai.

2.2. 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrio į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai tyrimo rezultatų analizė

Respondentų atsakymai į atvirą anketos klausimą: „Kas, Jūsų manymu, yra verslumas?“ pasiskirstė labai įvairiai. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas (2 lentelė).

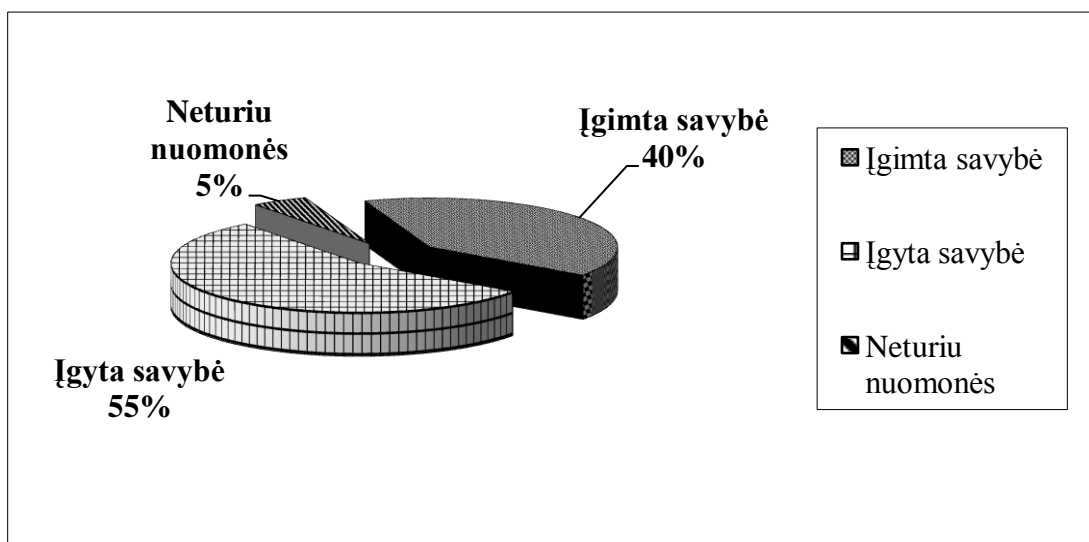
2 lentelė

Respondentų nuomonė apie verslumo sampratą (N=250)

Labai glaudžiai siejasi su verslu, jo kūrimu, palaikymu, plėtimu	Bendro pobūdžio, siejasi nebūtinai tik su verslu
<p>„Gebėjimas investuoti pinigus bei protingai juos paskirstyti“, „sugebėjimas teikti paslaugas ir gauti pelno“, „gebėjimas imtis nuosavo verslo, jį išlaikyti bei plėsti“, „gebėjimas ekonomiškai verstis (pirkti, parduoti, gyventi)“, „sugebėjimas teikti paslaugas ir gauti pelno“, „žmogaus gebėjimas, talentas kurti verslą, jį plėtoti“, „gebėjimas sukurti sau darbo sąlygas“, „tai žmogaus savybė, kuri pasireiškia žmogaus gebėjimu vykdyti pirkimo ir pardavimo veiksmus“, „būdo bruožas, gebėjimas išsiūlyti prekę“, „mokėjimas užsidirbti, turėti savo veiklą, gebėti gauti pelną, tvarkyti savo biudžetą“, „mokėjimas bendrauti ir bendradarbiauti versle“, „žmogaus gebėjimas elgtis su pinigais (juos protingai valdyti, kad iš to žmogus gautų naudos)“, „gebėjimas pritaikyti savo gebėjimus versle“, „gebėjimas įkurti ir valdyti verslą“, „gebėjimas įgyvendinti savo sumanymus ir už tai gauti pinigų“, „gebėjimas sumaniai išdėstyti savo verslo pasiūlymus“, „žmogaus atsiskleidimas versle, kuriame išreiškia save, savo idėjas“, „gebėjimas sėkmingai valdyti verslą ir jį plėtoti“, „kai žmogus savo pastangomis sugeba pasiekti ar padaryti pažangą verslo srityje“, „pelno siekimas“, „žmogaus gebėjimas prasimanyti pinigų“, „verslininkų sugebėjimas pateikti savo sukurtą produktą“.</p>	<p>„Aktyvumas, atsakingumas“, „komandinis darbas“, „savarankiškas gyvenimas“, „naujos idėjos“, „žinių pritaikymas praktiškai“, „veržlumas“, „organizavimas, planavimas“, „kūrybiškumas“, „savo tikslo siekimas“, „nuolatinis darbas“, „sprendimų priėmimas“, „sugebėjimas lanksčiai ir naudingai gyventi, dirbti ar elgtis“, „kai žmonės siekia ko nors gyvenime“, „gebėjimas būti įtaigiam“, „žmogaus gebėjimas kūrybiškai atlikti užduotis, spręsti problemas“, „gebėjimas išsisukti įvairiose situacijose“, „gebėjimas įvertinti esamą situaciją, diplomatiškai bendrauti“, „sugebėjimas vertinti savo galimybes ir kaip jos gali įtakoti kokį nors atliekamą veiksmą“, „kai žmogus sugeba įgyvendinti savo sumanymus“, „gebėjimas derinti išlaidas su pelnu“, „gebėjimas išsisukti įvairiose situacijose“, „mokėjimas efektyviai dirbti“, „projektų įgyvendinimas“, „planų įgyvendinimas“, „žmogaus savybė, kuri yra naudinga karjerai“.</p>

Iš gautų duomenų galima pastebėti, kad respondentų atsakymai pasiskirstė į dvi grupes. Dalis mokinių verslumo sąvoką supranta gana siaurai: kaip verslą, jo kūrimą, išlaikymą bei plėtojimą, sugebėjimą gauti pelno. Kiti verslumą sieja su asmeninėmis žmogaus savybėmis, kurios padeda aktyviai veikti visuomenėje, turi įtakos ne tik versle, bet ir žmogaus gyvenime. Galima teigti, kad visi atsakymai yra teisingi, nes verslumas gali būti siejamas su verslu, vadovavimu, savo įmonės valdymu, tačiau tam reikia ugdyti charakterio savybes, nes tik verslus žmogus sugeba valdyti įmonę, vadovauti, priimti sprendimus ir aktyviai veikti savo įmonės labui. Į klausimą: „Kas, Jūsų manymu, yra verslumas?“, neatsakė tik 5 % apklaustųjų. Respondentų atsakymai pateikti 3 priede.

Buvo siekiama išsiaiškinti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių nuomonę, ar verslumas yra įgimta, ar įgyta savybė. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 2 paveiksle.

2 pav. Respondentų nuomonė apie verslumo savybę (N=250)

2 paveikslo duomenys rodo, kad net 55 % apklaustųjų 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių teigia, kad verslumas yra įgyta savybė. 40 % mano, kad verslumas tai įgimta savybė ir 5 % mokinių šiuo klausimu neturi nuomonės.

Anot L. Gegieckienės ir A. Graikšienės (2009), verslininkais ne tik tampama, bet ir gimstama, tačiau įgimtų savybių, kurios yra svarbios verslininkystei, turi ne kiekvienas žmogus. Žinant savo stipriąsias ir silpnašias puses, galima padėti sau, stengiantis įgyti reikalingų savybių.

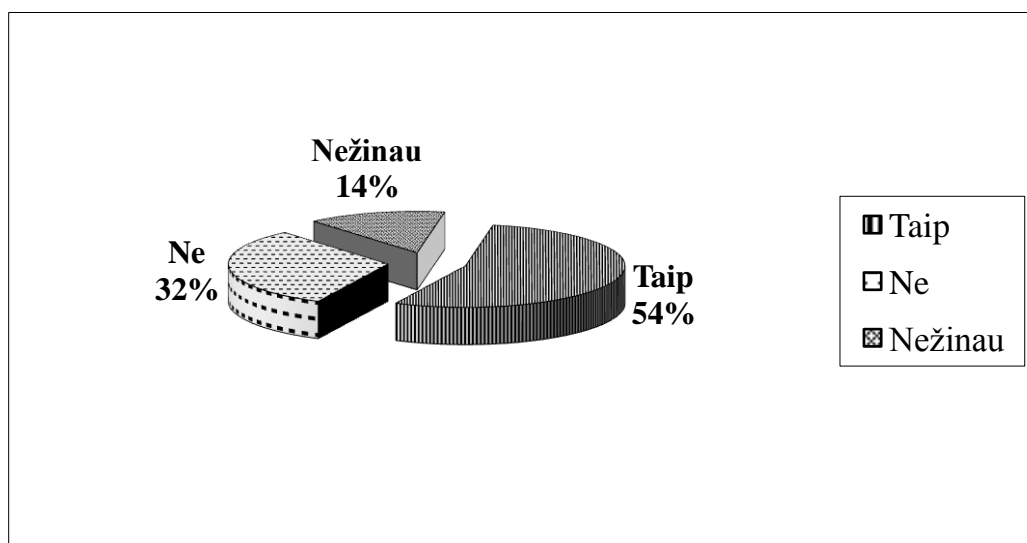
Kaip teigia B. Schäfer (2007), norint savybes lavinti, reikia turėti bent jų užuomazgas. Taigi galima teigti, kad kai kurias verslumo savybes galima įgyti, išsiugdyti, nuolat tobulinti,

tačiau reikia turėti ir įgimtų charakterio savybių, kad galėtume siekti savo tikslų, įgyvendinti naujas idėjas, aiškiai ir argumentuotai išsakyti savo nuomonę.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, jog dauguma apklaustų 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių turi pažįstamų verslininkų artimoje aplinkoje. Respondentų atsakymai pasiskirstė taip: 67 % turi pažįstamų verslininkų, 28 % neturi ir 5 % apklaustųjų nežino.

Galima daryti prielaidą, jog verslininkų pažinėjimas, jų stebėjimas gali įtakoti jauno žmogaus motyvaciją turėti savo verslą, vadovauti įmonei. Pažįstamų verslininkų sėkmės ar nesėkmės pavyzdžiai gali turėti įtakos 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių pasirinkimui, apsisprendimui dėl savo ateities. Galbūt, matant giminių, gerai pažįstamų žmonių ar draugų tarpe sėkmę versle, patiems mokiniams kils minčių kurti savo verslą. „Asmenybės profesinis savivaizdis atsiranda ir vystosi žaidžiant tėvų profesijas, stebint ir identifikuojantis su dirbančiais žmonėmis, o vėliau pradėjus dirbti realioje darbovietėje“ (Augienė, 2009, p. 64).

Tyrimo metu buvo labai svarbu išsiaiškinti mokinių nuomonę, ar verslumas ugdomas ekonomikos pamokose. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 3 paveiksle.

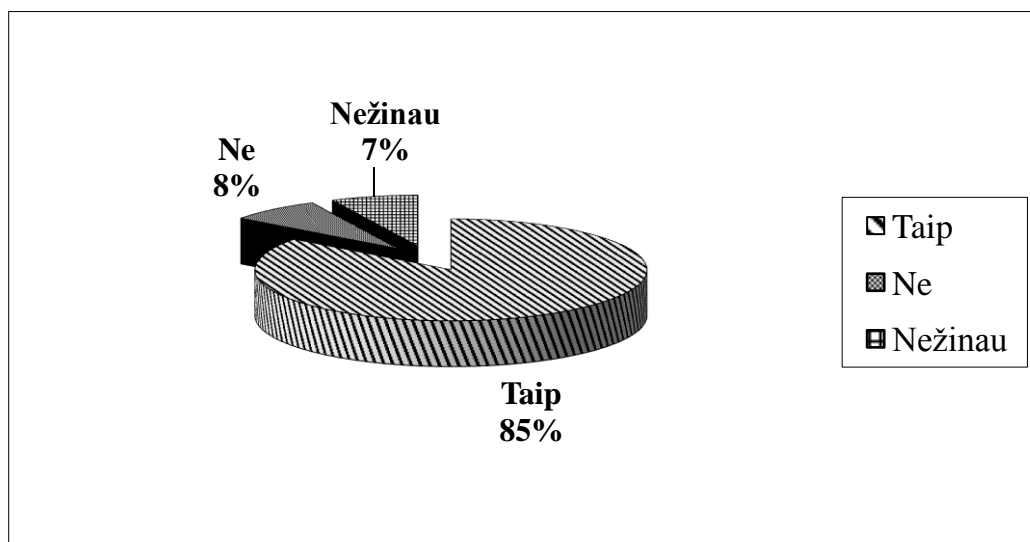
3 pav. Verslumo ugdymas ekonomikos pamokose (N=250)

3 paveikslė duomenys rodo, kad daugiau nei pusė 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių net 54 % mano, kad verslumas yra ugdomas ekonomikos pamokose. 32 % mokinių teigia, jog verslumas nėra ugdomas ekonomikos pamokose ir 14 % nežino. Atlikus tyrimą paaiškėjo, jog net 15 % apklaustų gimnazistų nėra pasirinkę ekonomikos pamokų.

„Verslumas ugdomas mokantis ekonomikos. Tačiau, manoma, kad to nepakanka“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 13). Taigi galime daryti prielaidą, jog mokinių nesimokančių ekonomikos verslumas yra ugdomas daug mažiau. Ekonomikos pamokų metu

verslumo savybės ugdomos daug labiau nei kitų pamokų metu, verslumo ugdymas daugiausiai integruojamas būtent į ekonomikos pamokų programą.

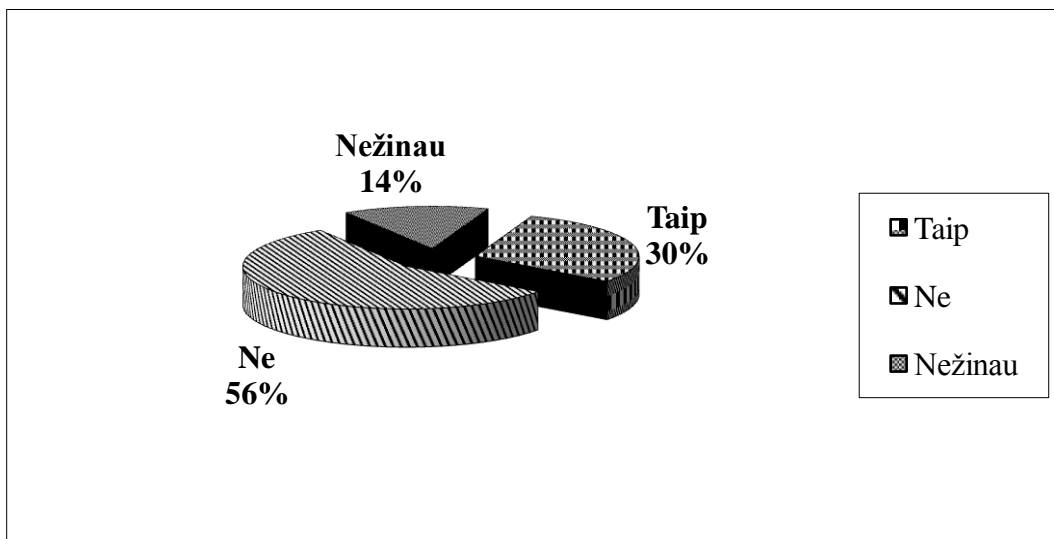
Apklauso duomenys atskleidė 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrį į verslumo ugdymo svarbą ekonomikos pamokose. Respondentų atsakymų pasiskirstymas yra pateiktas 4 paveiksle.

4 pav. Verslumo ugdymo svarba ekonomikos pamokose (N=250)

Kaip matyti iš 4 paveikslo duomenų, dauguma 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių mano, jog verslumo ugdymas yra reikalingas ekonomikos pamokose. Taip teigia net 85 % apklaustųjų. 8 % mokinių mano, kad verslumo ugdymas ekonomikos pamokose nereikalingas ir 7 % respondentų nežino. Taigi, galima teigti, kad mokinių nuomone, verslumo ugdymas ekonomikos pamokose yra reikalingas. Jų verslumo poreikį galėjo lemti noras įgyti žinių apie verslą, jo valdymą, vadovavimą. Tačiau neužtenka ugdyti mokinių verslumo savybes tik ekonomikos pamokų metu, nes kai kurie mokiniai net nesimoko ekonomikos vyresnėse klasėse. Į visų dalykų pamokas turėtų būti integruojamas verslumo ugdymas. Taip pat labai svarbus neformalus ugdymas.

Atlikus literatūros analizę galima teigti, kad verslumas – žmogaus gebėjimas atrasti idėjas ir jas įgyvendinti. Tam reikia turėti teorinių žinių, kurias mokiniai galėtų pritaikyti praktiškai ne tik vadovaujant savo versle, bet ir kitose gyvenimo srityse, todėl klausimu: „Ar Jums pakanka gautų teorinių žinių apie verslumą?“, buvo siekiama išsiaiškinti, ar 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai gauna pakankamai teorinių žinių apie verslumą, kurias prireikus galėtų pritaikyti, nes kiekvienam žmogui, taip pat – ir būsimam verslininkui būtinos ne tik praktinės, bet ir teorinės žinios. Respondentų atsakymai pateikti 5 paveiksle.

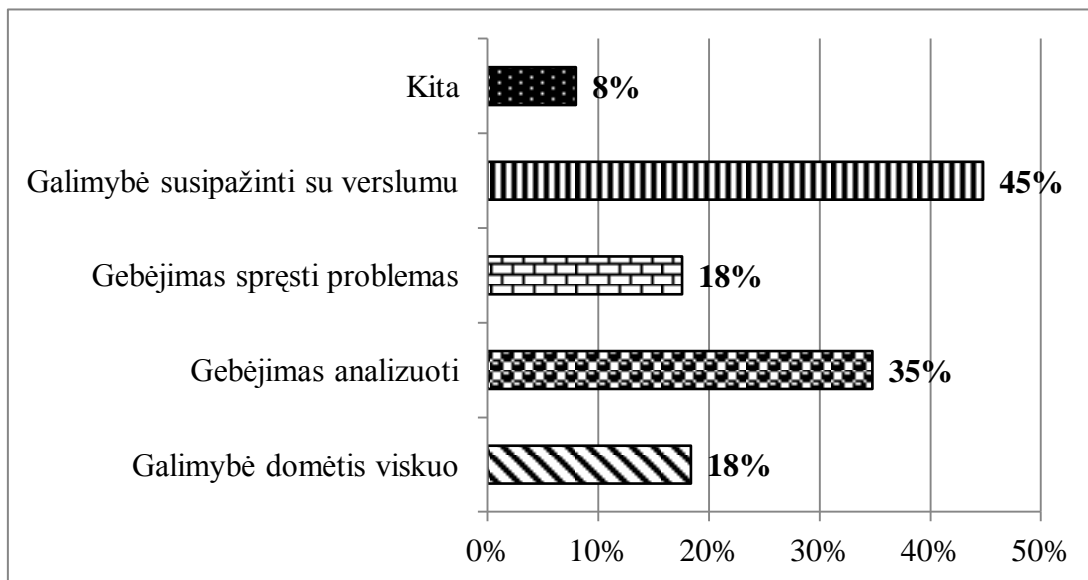

5 pav. Gautų teorinių žinių apie verslumą pakankamumas (N=250)

Kaip parodė tyrimas, net 56 % respondentų teigia, jog jiems nepakanka gautų teorinių žinių apie verslumą. 30 % mokinių teigia, kad jie įgyja pakankamai teorinių žinių ir 14 % mokinių nežino. Galima daryti prielaidą, kad 14 % respondentų, kurie nežino, ar gauna pakankamai teorinių žinių apie verslumą ekonomikos pamokose, iš tikrųjų mano, kad jų gauna nepakankamai, todėl galima teigti, jog dauguma tiriamųjų mano, kad gauna nepakankamai teorinių žinių apie verslumą, jaučia didelį poreikį verslumo ugdymui, tačiau jis nėra pakankamai ugdomas. Vadinasi ekonomikos pamokų metu per mažai dėmesio skiriama verslumo ugdymui, 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniams trūksta teorinių žinių apie verslumo ugdymą, todėl reiktų jį atkreipti dėmesį.

„Teorinės žinios yra nevertingos, jeigu jos nepritaikomos praktiškai. Nenaudojamos žinios tampa enciklopedinėmis vertybėmis, pamažu nykstančiomis iš jas turinčių atminties. Mokymas ir mokymasis tampa prasmingas, kai įgytos žinios taikomos praktinėje veikloje, ugdo gebėjimus“ (Strazdienė, Garalis, 2009, p. 174).

Respondentai galėjo pasirinkti po keletą pateiktų atsakymo variantų, įvardydami gebėjimus, kurie yra ugdomi ekonomikos pamokose. Atsakymų pasiskirstymas pateiktas 6 paveiksle.

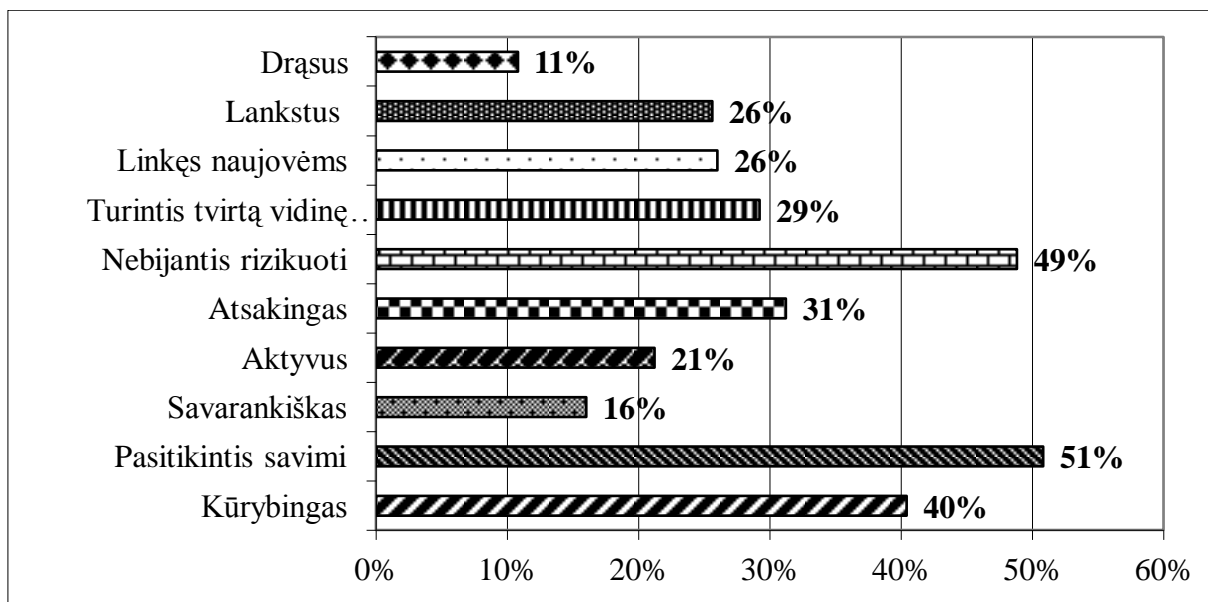

6 pav. Savybės, ugdomos ekonomikos pamokose (N=250)

Pagal atliktos apklausos rezultatus matyti, kad net 45 % 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių turi galimybę susipažinti su verslumu, 35 % respondentų teigia, kad yra ugdomas gebėjimas analizuoti, 18 % teigia, jog yra suteikiama galimybė domėtis viskuo, 18 % mokinių mano, kad yra ugdomas gebėjimas spręsti problemas. 8 % respondentų įrašė savo variantą: „savokų įsiminimo gabumai“, „kalimas“, „menas mąstyti apie pinigus“, „dirbti greitai tempu“, „šioks toks susipažinimas su ekonomikos sritimis“.

Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima teigti, kad labai svarbu, ar organizacija sugeba priimti sprendimus, spręsti problemas. Kaip teigia B. Schäfer (2007), tie, kuriems labiau patinka gyvenimas be problemų, niekada neturėtų kurti firmos ar jai vadovauti. Tačiau ne tik verslininkams, vadovaujantiems savo įmonei, kyla problemų: kiekvienas žmogus turi sugebėti atrasti iškilusią problemą, nuo jos nebėgti, mokėti ją spręsti bei mokytis iš klaidų, ne išimtis – ir 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai. Gebėjimas spręsti problemas turi būti ugdomas – mokiniams tai ypač svarbu, nes tokiam amžiuje jų problemos jiems patiems atrodo pačios didžiausios ir svarbiausios, jie galvoja apie ateities planus ir kilus problemoms turi gebėti jas spręsti. Tačiau, kaip matyti iš 6 paveikslo duomenų, deja, gebėjimas spręsti problemas ekonomikos pamokose yra ugdomas mažiausiai.

Siekiant išsiaiškinti mokinių nuomone svarbiausias verslumo savybes, buvo pateiktas klausimas: „Kaip manote, kokios savybės yra svarbiausios versliam žmogui?“. Respondentų buvo prašoma atrinkti 3, jų manymu, būdingiausias savybes versliam žmogui. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 7 paveiksle.

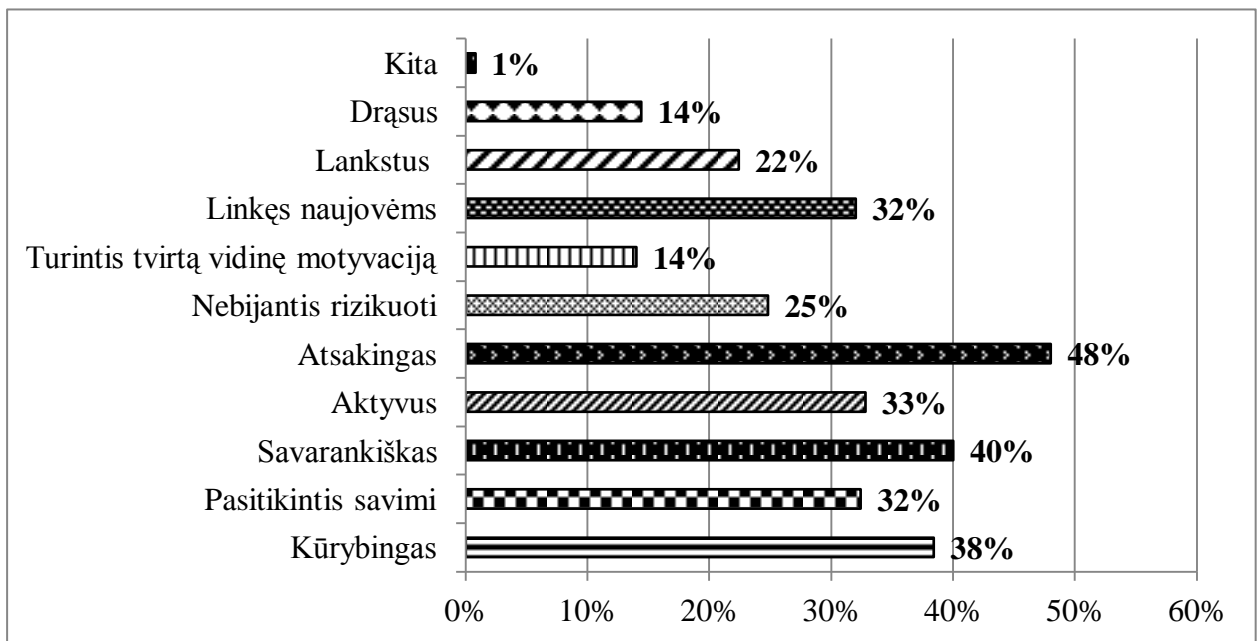

7 pav. Mokinių požiūris į versliam žmogui būdingas savybes (N=250)

Iš 7 paveikslo duomenų matyti, kaip pasiskirstė respondentų atsakymai. 51 % respondentų svarbiausia savybe įvardija pasitikėjimą savimi, 49 % nebijojimą rizikuoti bei 40 % kūrybingumą. Galima teigti, kad rezultatai pasiskirstė apylygiai. Kitos verslumo savybės, kurios yra svarbios versliam žmogui, buvo pasirinktos rečiau. 31 % respondentų svarbiausia savybe įvardija atsakingumą, 29 % – tvirtos vidinės motyvacijos turėjimą, 26 % – polinkį naujovėms, 26 % – lankstumą, 21 % – aktyvumą bei 16 % – savarankiškumą. Keista, kad respondentams nepasirodė, jog versliam žmogui svarbi drąsa. Drąsą pasirinko tik 11 % visų respondentų.

Galima teigti, kad itin svarbu išsiugdyti verslumo savybes, tokias kaip: pasitikėjimą savimi, kūrybingumą, nebijojimą rizikuoti, lankstumą, savarankiškumą jau mokykloje. „Pasitikėjimas savimi. Verslininkas netiki aplinkybėmis. Jis mano, kad viskas priklauso nuo jo, ir jis gali kontroliuoti padėtį. Ši savybė glaudžiai susijusi su dideliais siekiais ir atsakomybės prisiėmimu“ (Juozaitienė, Staponkienė, 2008, p. 23). Tačiau L. Gegieckienė ir A. Graikštienė (2009) teigia, jog „šie gebėjimai reikalingi ne tik verslininkams, jie reikalingi kiekvienam, kad galėtų sėkmingai vadovauti, įsidarbinti konkurencinėje darbo rinkoje, stengiantis išlaikyti turimą darbo vietą“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 14).

Siekiant išsiaiškinti verslumo savybes, būdingas patiems 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniams, buvo pateiktas devintas anketos klausimas. Respondentų taip pat buvo prašoma atrinkti 3 jiems būdingiausias savybes. Gauti rezultatai pateikti 8 paveiksle.

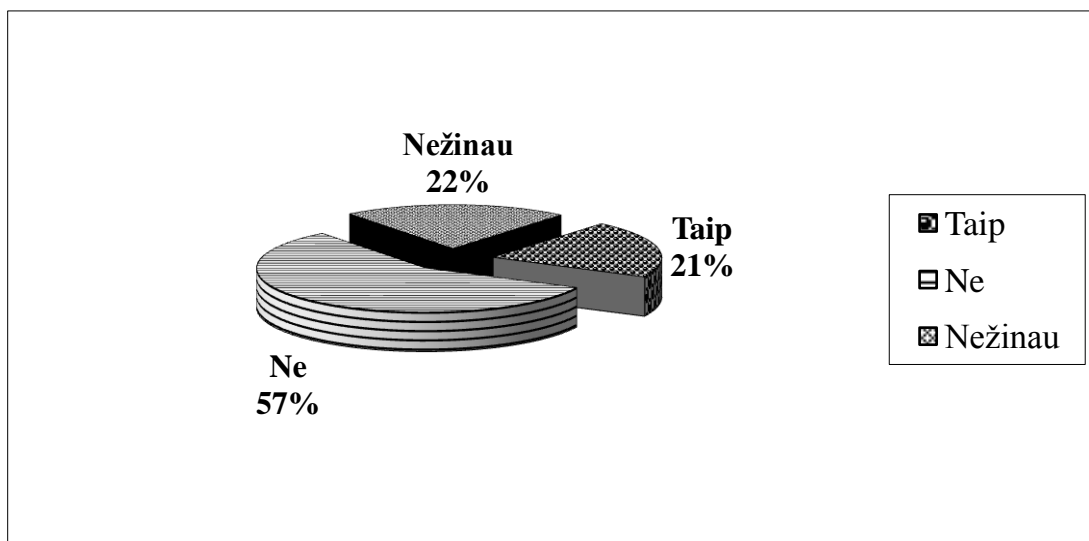
8 pav. Mokiniam būdingos verslumo savybės (N=250)

Aštunto paveikslo duomenys rodo būdingiausias savybes respondentams. 48 % respondentų teigia esantys atsakingi, 40 % savarankiški bei 38 % apklaustųjų teigia, jog yra kūrybingi. 33 % respondentų teigia, jog yra aktyvūs, 32 % pasitikintys savimi, 32 % linkę naujovėms, 25 % nebijantys rizikuoti ir 22 % lankstūs. Čia taip pat drąsą pasirinko itin mažai respondentų: tik 14 %, taip pat tik 14 % apklaustųjų teigia turintys tvirtą vidinę motyvaciją. 1 % respondentų nerado būdingiausių savybių tarp išvardintų, todėl įrašė savo variantus, tai: „atsargus“, „užsispyręs“.

Kaip teigia R. Mikatavagė (1996), pati geriausia veiklos motyvacija – mėgti tai, ką darai. Tačiau kiekviename darbe, kiekviename tikslė, kiekvienoje svajonėje būna kažko žemiško, nuobodaus, smulkmeniško. Darbas, kurį reikia atlikti, privalo būti atliktas, o kad pasisektų tai padaryti, nepaprastai daug priklauso nuo vidinės motyvacijos. Tačiau, kaip matyti iš aštunto paveikslo duomenų, tvirtą vidinę motyvaciją turi tik 14 % apklaustųjų. Pasak V. Damašienės (2002), motyvacijos turėjimas suprantamas kaip judėjimas, veiklos priežastis, kuri skatina veikti, žadina žmogaus veržlumą.

Ypatingai vyresniųjų klasių mokiniai jau turi žinoti savo kelią, drąsiai juo žengti, tikėti tuo, ką daro, o jei dar nežino, kur pasukti, turi drąsiai rinktis, tačiau, kaip rodo aštunto paveikslo duomenys, 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniams trūksta drąsos bei vidinės motyvacijos. Taigi, galima daryti prielaidą, kad pamokų metu nėra pakankamai ugdomos svarbiausios verslumo savybės, mokiniams nepadedama jas tobulinti.

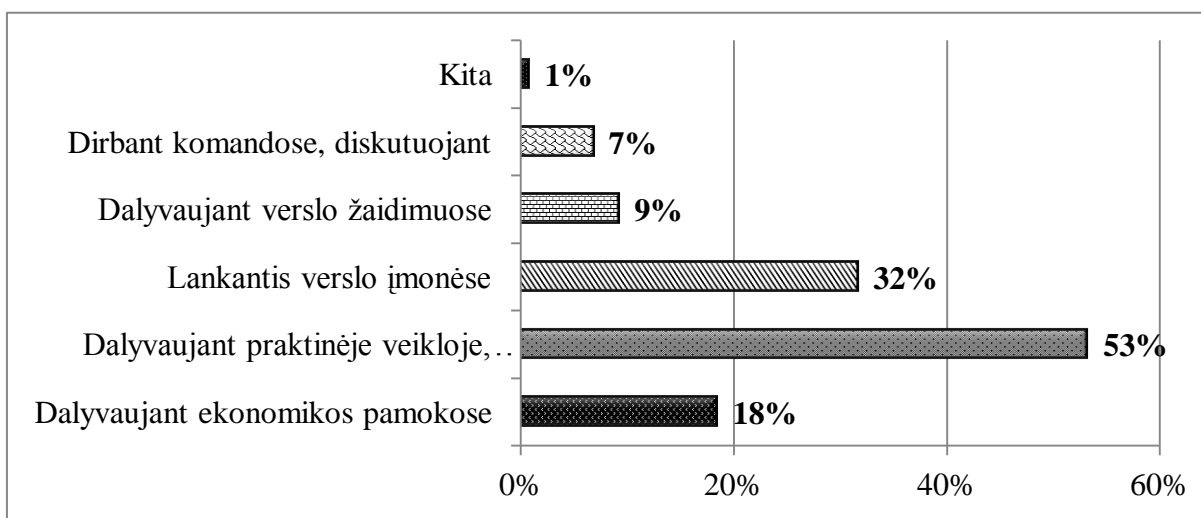
3 – 4 gimnazijos klasių mokinių buvo klausiama, ar pateiktos verslumo savybės yra ugdomos ekonomikos pamokose. Respondentų atsakymai pateikti 9 paveiksle.

9 pav. Verslumo savybių ugdymas ekonomikos pamokose (N=250)

9 paveikslas rodo, kad net 57 % tiriamųjų teigia, jog verslumo savybės nėra ugdomos ekonomikos pamokose, 21 % teigia, kad yra ugdomos ir 22 % nežino. Taigi, galima teigti, jog 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniams trūksta verslumo ugdymo ekonomikos pamokose. Jų jau turimos verslumo savybės nėra ugdomos, tobulinamos. Tikėtina, kad kitų pamokų metu, tai daroma dar rečiau.

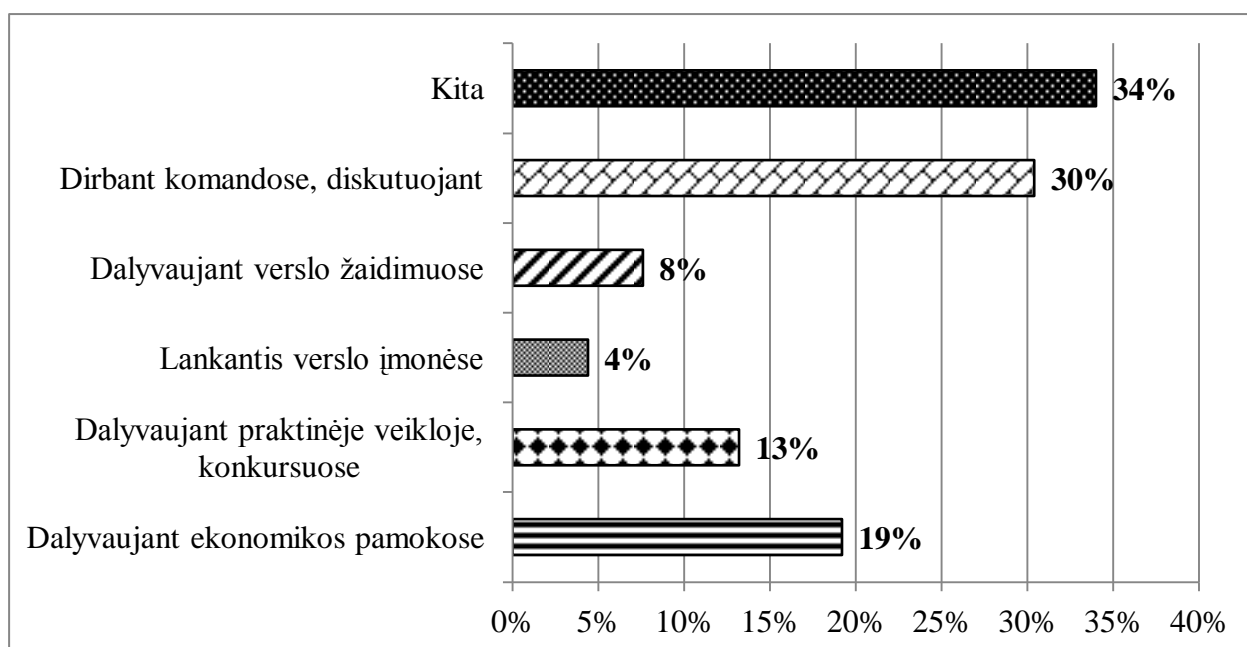
Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie verslumo ugdymo būdus, kuriais galima ugdyti verslumą 3 – 4 gimnazijos klasėse, matyti 10 paveiksle.

10 pav. Mokinių požiūris į verslumo ugdymo būdus (N=250)

Respondentų nuomone, daugiausiai mokinių verslumą galima ugdyti dalyvaujant praktinėje veikloje, konkursuose – taip teigia net 53 % tiriamųjų. 32 % teigia, kad verslaus žmogaus savybių galima įgyti lankantis verslo įmonėse, 18 % – dalyvaujant ekonomikos pamokose, 9 % – dalyvaujant verslo žaidimuose, 7 % – dirbant komandose, diskutuojant ir 1 % įrašė kitą variantą: „sąvokų išimimo gabumai“, „kalimas“, „menas mąstyti apie pinigus“, „dirbti greitu tempu“, „šioks toks susipažinimas su ekonomikos sritimis“. „Verslumo ugdymas pasiekiamas ir grindžiamas aktyvia, savarankiška veikla, skatinančia mąstyti ir veikti“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 9).

Taip pat tyrimo metu buvo atskleista, kokiais būdais skatinamas pačių 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumas ekonomikos pamokose. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 11 paveiksle.

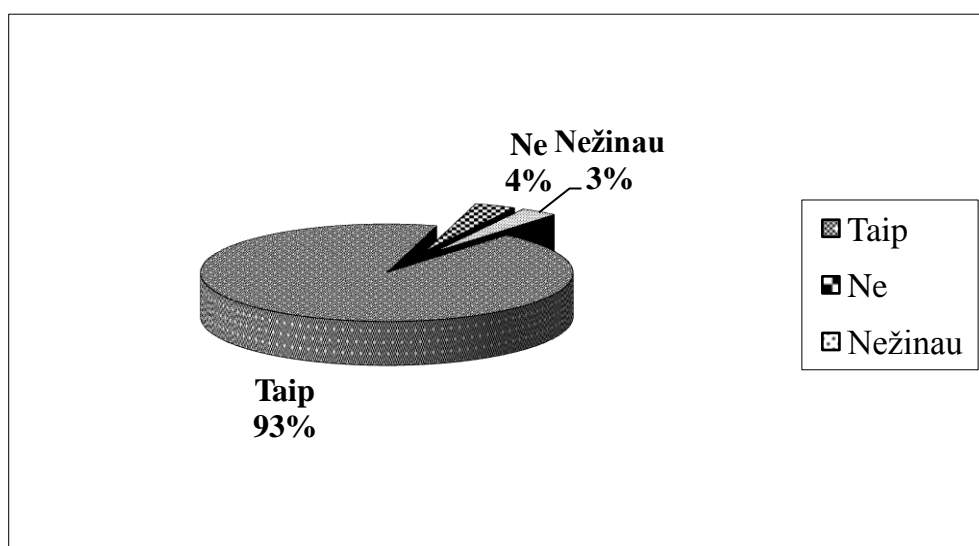

11 pav. Mokinių verslumo skatinimo būdai (N=250)

11 paveikslo duomenys rodo, jog 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai teigia, kad jų verslumas labiausiai skatinamas dirbant komandose, diskutuojant (30 %), dalyvaujant ekonomikos pamokose (19 %), dalyvaujant praktinėje veikloje, konkursuose (13 %), dalyvaujant verslo žaidimuose (8 %). Net 34 % apklaustųjų įrašė savo atsakymą, jie teigia, kad jų verslumas skatinamas: „mokantis teorinę medžiagą, susipažįstant su ekonomika“, „analizuojant tekstus, reiškiant mintis“, „darant pratimus“, „sprendžiant problemas“, „susipažįstant su naujomis sąvokomis“, „priverstiniu mokymusi“, „mokinama tik, ką reiškia tam tikras terminas, žodis“, „darant įvairias anketas“, „leidžiama patiems kažką kurti“,

„sukuriamos dirbtinės situacijos, lyg verslo įmonėje jai žlungant“, „visokios užduotys susijusios su verslumu“, „ekonominių problemų sprendimas per uždavinius“. Iš 34 % apklaustųjų, kurie įrašė savo atsakymą, net 24 % teigia, kad verslumas ekonomikos pamokose išvis nėra skatinamas. Ir tik 4 % respondentų teigia, kad jų verslumas skatinamas lankantis verslo įmonėse.

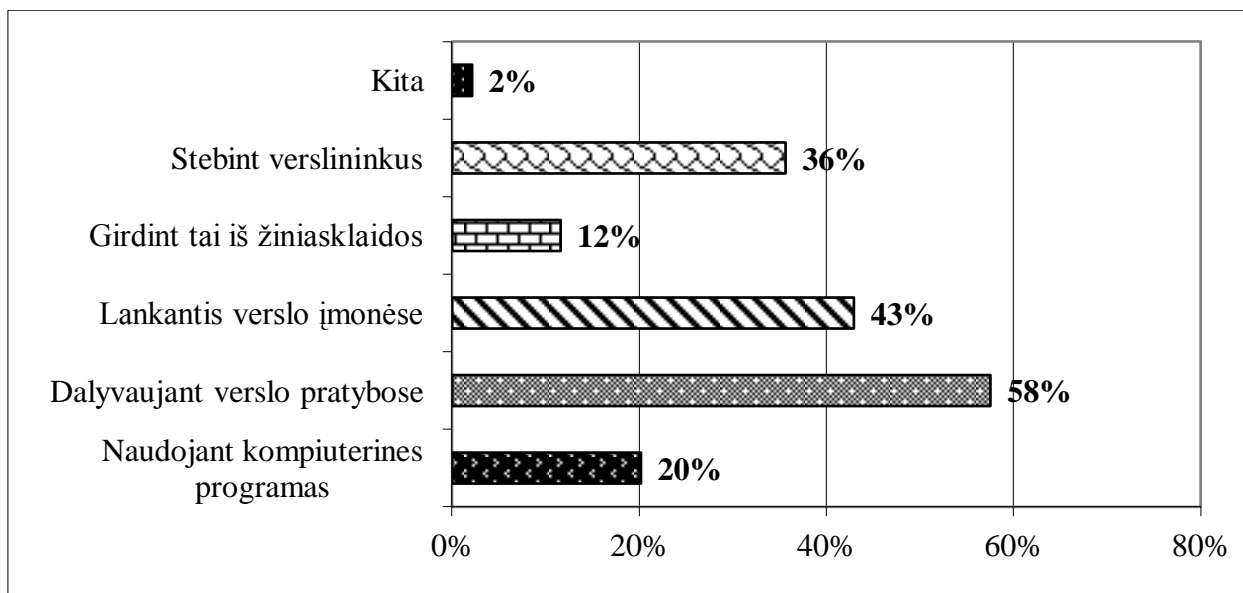
Siekiant išsiaiškinti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių nuomonę apie verslumo savybių įsigijimą už mokyklos ribų, buvo pateiktas keturioliktas anketos klausimas. Respondentų atsakymai pateikti 12 paveiksle.

12 pav. Verslumo savybių galima įsigyti už mokyklose ribų (N=250)

Remiantis 12 paveikslo duomenimis, paaiškėjo, kad net 93 % respondentų sutinka su teiginiu, jog verslumo savybių galima įsigyti už mokyklos ribų, tik 4 % mano, kad negalima ir 3 % nežino. Tyrimo duomenys atskleidė, jog 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai supranta neformalaus ugdymo svarbą.

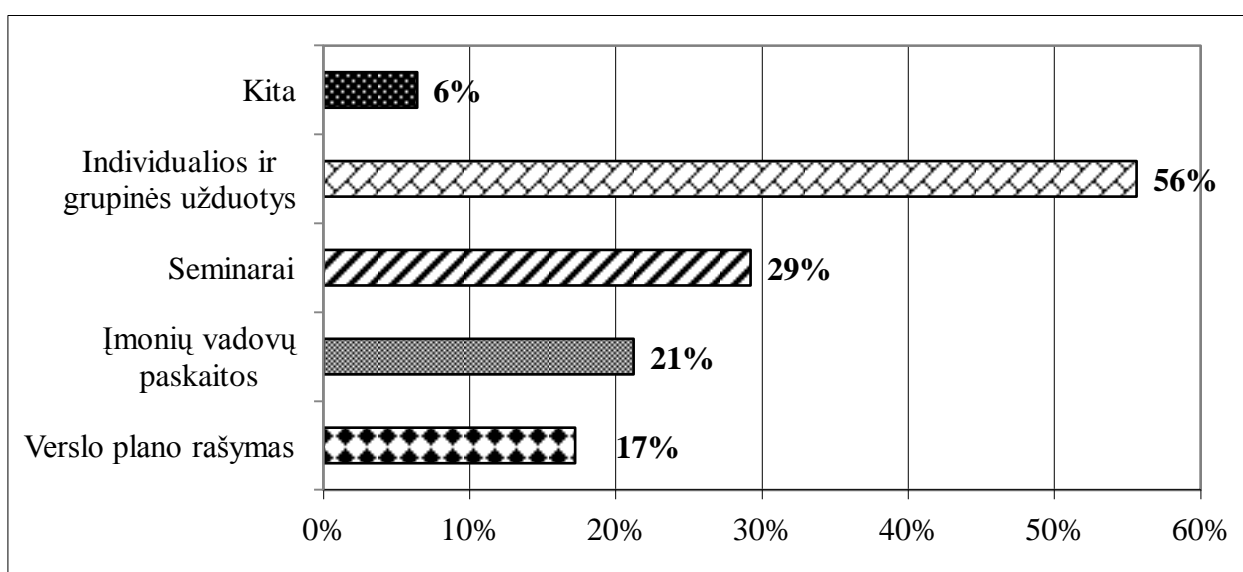
Taip pat respondentų buvo prašoma atsakyti, kur galima įsigyti verslumo savybių. Jie galėjo rinktis iš pateiktų atsakymų variantų arba įrašyti savo. Respondentų atsakymai pateikti 13 paveiksle.

13 pav. Mokinių nuomone verslumo savybių galima įsigyti (N=250)

Iš 13 paveikslu duomenų matyti, respondentų atsakymų pasiskirstymas. Net 58 % apklaustųjų mano, jog verslumo savybių daugiausiai galima įsigyti dalyvaujant verslo pratybose, 43 % teigia, kad jų galima įsigyti lankantis verslo įmonėse ir 36 % stebint verslininkus. Labiausiai respondentai nesutiko, kad verslumo savybių galima įsigyti naudojant kompiuterines programas – taip mano 20 % apklaustųjų ir tik 12 % teigia, jog verslumo savybių galima įgyti girdint apie verslumą iš žiniasklaidos. 2 % respondentų įrašė savo atsakymą: „dirbant“, „gyvenime“, „per pažįstamus“, „gatvėse“.

Atliekamo tyrimo metu buvo itin svarbu išsiaiškinti, kokius verslumo ugdymo metodus teko išbandyti patiems tiriamiesiems. Jie galėjo pasirinkti keletą jau pateiktų atsakymo variantų arba įrašyti savo atsakymą. Atsakymų rezultatai pateikti 14 paveiksle.

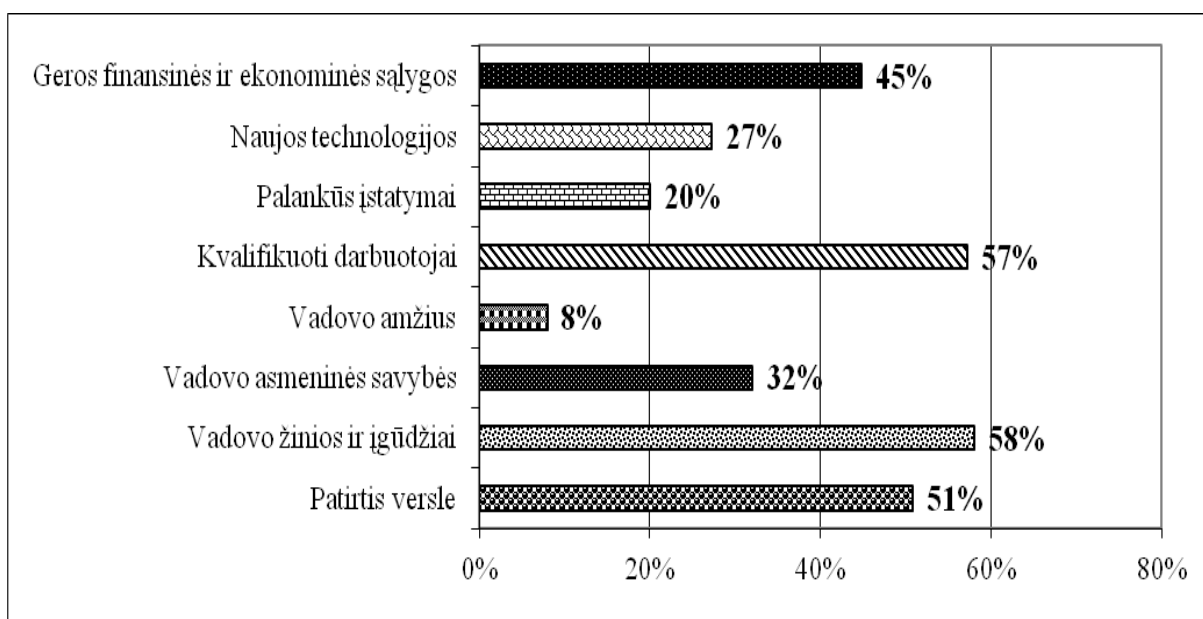

14 pav. Verslumo ugdymo metodai (N=250)

Tyrimu buvo išsiaiškinta, kokius metodus teko išbandyti 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniams. Apklausos rezultatai parodė, jog net 56 % respondentų atlieka individualias ir grupines užduotis, 29 % apklaustųjų dalyvauja seminaruose, 21 % dalyvauja įmonių vadovų paskaitose, 17 % rašo verslo planus. 6 % respondentų įrašė savo atsakymą: „individualus pokalbis su verslininku“, „bendravimas su verslininkais“, „prekyba“, „reklamų darymas“. Iš 6 % apklaustųjų, kurie įrašė savo atsakymą, net 69 % teigia, kad jiems neteko išbandyti jokių verslumo ugdymo metodų. Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima teigti, jog grupinės užduotys, komandinis darbas yra tinkami metodai ugdyti verslumą. Aktyvios mokymosi formos padeda ugdyti verslumo savybes. „Verslumo (*entrepreneurship*) sąvoka apima daugiau nei vieną asmenį. Ji apima visą savo noru veiklos procese dalyvaujančią komandą, kuri rizikuoja, kuria, skatina, įgyvendina ir iki galo įvykdo novatoriškas idėjas bei sukuria apčiuopiamą vertę“ (Turner, 2005, p. 42).

Ugdymo karjerai programoje (2012) teigiama, jog „mokiniai aktyviai mokosi, kai dirba bendradarbiaudami: keičiasi patirtimi, idėjomis, diskutuoja, kartu nagrinėja problemą, svarsto alternatyvas, ieško sprendimo. Siekiama, kad kiekvienas mokinys galėtų aktyviai dalyvauti ir sėkmingai mokytis, analizuoti problemines situacijas, argumentuoti savo nuomonę ir pasirinkimus“ (Ugdymo karjerai programa, 2012, p. 15).

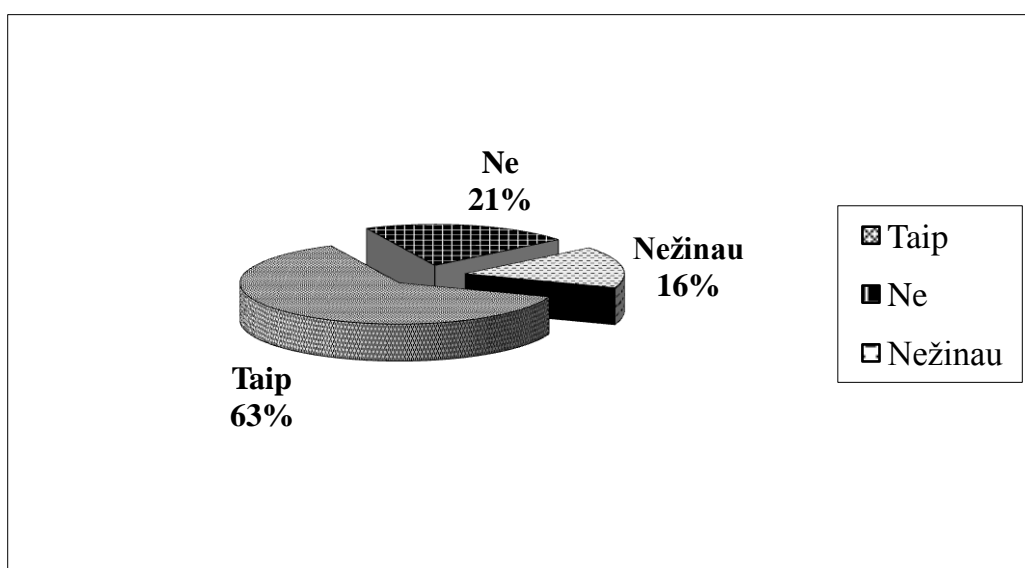
Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti kokie veiksniai, respondentų nuomone, labiausiai daro įtaką Lietuvos įmonių verslumui. Reikėjo atrinkti 3 veiksnius, respondentų manymu, labiausiai darančius įtaką verslumui. Respondentų atsakymai pateikti 15 paveiksle.

15 pav. Veiksniai, labiausiai įtakoiantys Lietuvos įmonių verslumą (N=250)

Kaip matyti iš 15 paveikslo duomenų, respondentų manymu, labiausiai Lietuvos įmonių verslumui įtaką daro vadovo žinios ir įgūdžiai – taip teigia net 58 % apklaustųjų bei 57 % mano, jog įmonių verslumui įtakos turi kvalifikuoti darbuotojai. 51 % respondentų mano, kad labiausiai įmonių verslumui įtaką daro patirtis versle, 45 % – geros finansinės ir ekonominės sąlygos. Kiti veiksniai, darantys įtaką Lietuvos įmonių verslumui, buvo paminėti rečiau: 32 % vadovo asmeninės savybės, 27 % naujos technologijos, 20 % palankūs įstatymai. Keista, tačiau respondentams nepasirodė, jog įmonių verslumui įtakos gali turėti vadovo amžius – šį atsakymą pasirinko tik 8 % apklaustųjų.

Taip pat buvo siekiama išsiaiškinti, ar tiriamieji 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai norėtų tapti verslininkais. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 16 paveiksle.

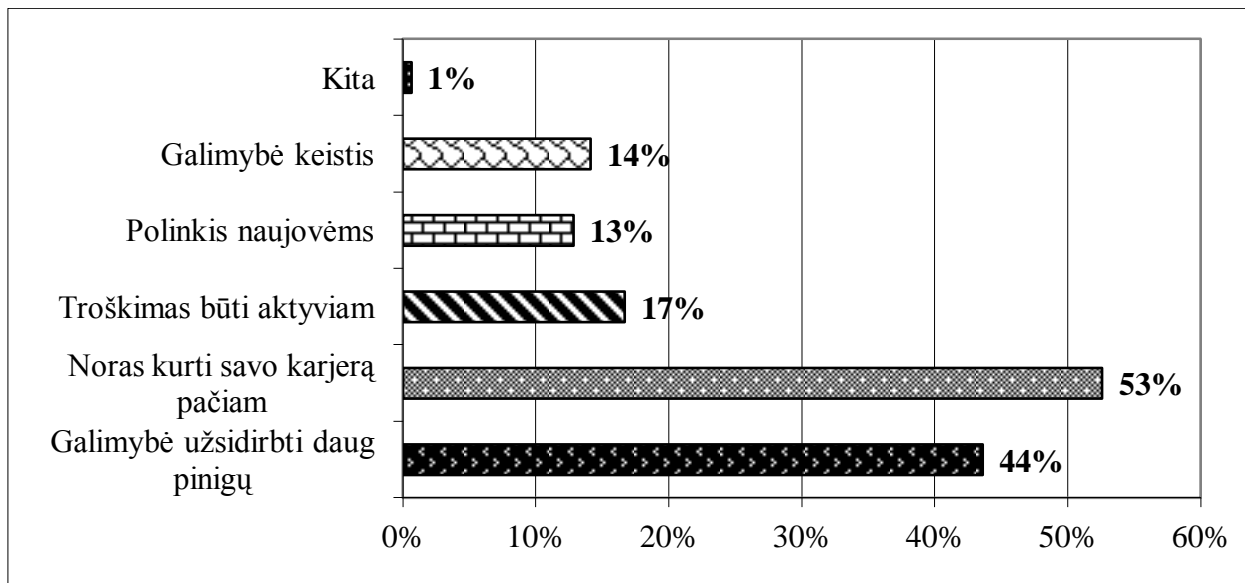
16 pav. Mokinių pasirinkimas tapti verslininkais (N=250)

16 paveikslo duomenys rodo, kad net 63 % mokinių norėtų tapti verslininkais, 21 % nenorėtų ir 16 % nežino. Galima daryti prielaidą, jog nemažą norinčių tapti verslininkais skaičių galėjo lemti respondentams būdingos verslumo savybės: atsakingumas, savarankiškumas bei kūrybingumas. Didelę įtaką jų pasirinkimui tapti verslininkais gali turėti jų išbandyti verslumo ugdymo metodai: atliekamos individualios ir grupinės užduotys, dalyvavimas seminaruose, įmonių vadovų paskaitose, verslo planų rašymas ir kt. Taip pat tyrimo duomenys atskleidė, kad dalis respondentų dalyvauja praktinėje veikloje, konkursuose, verslo žaidimuose. Žinoma, nemažą norinčių tapti verslininkais respondentų skaičių galėjo lemti tėvai, giminės, artimieji, kurie turi savo verslą.

Lietuvos Respublikos finansų ministerijos galutinėje ataskaitoje (2012) teigiama, kad 2011 metais buvo atliktas tyrimas „*Youth on the move*“. Šio tyrimo duomenims, jaunų

žmonių, norinčių pradėti verslą, dalis Lietuvoje yra viena didžiausių Europoje (Lietuvos Respublikos finansų ministerijos galutinėje ataskaita, 2012).

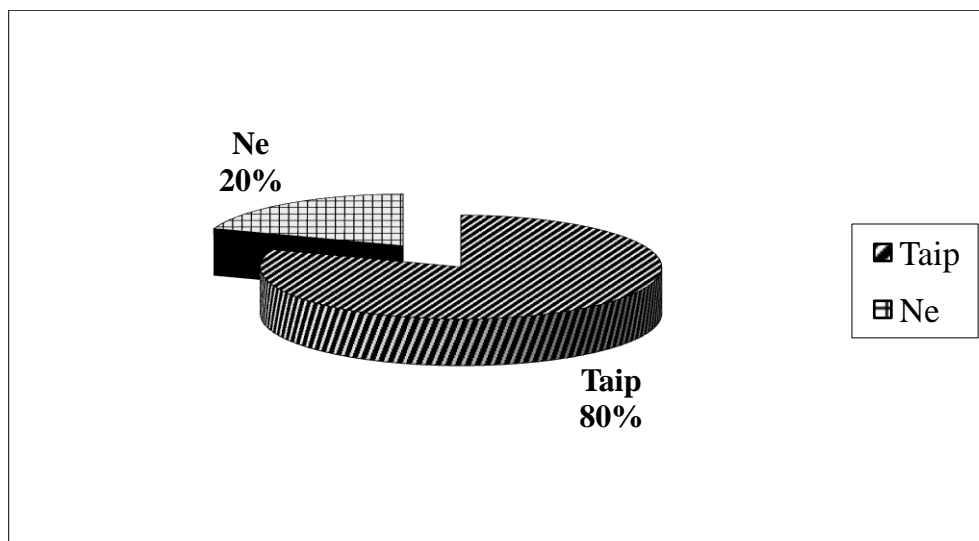
Respondentų, norinčių tapti verslininkais, buvo prašoma atsakyti, kas įtakojo tokį jų pasirinkimą. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 17 paveiksle.

17 pav. **Priežastys, įtakančios norą tapti verslininkais (N=250)**

17 paveikslas rodo, kad net 53 % respondentų norą tapti verslininkais įtakoja noras kurti savo karjerą pačiam, 44 % apklaustųjų nori tapti verslininkais, nes tai suteiks galimybę užsidirbti daug pinigų, 17 % respondentų nori tapti verslininkais, nes trokšta būti aktyviais. Mažiausiai pasirinkimą tapti verslininkais įtakoja galimybė keistis – tik 14 % ir polinkis naujovėms tik 13 %. 1 % apklaustųjų įrašė savo variantą, kuris paskatino jų norą tapti verslininkais, tai – „šeimos verslas“.

Siekiant išsiaiškinti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių nuomonę apie verslumo svarbą verslininkams ir visiems žmonėms, buvo pateiktas dvidešimtas anketos klausimas: „Kaip manote, ar verslumas reikalingas tik verslininkams?“. Ir buvo paprašyta paaiškinti, kodėl. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 18 paveiksle.

18 pav. Mokinių nuomonė apie verslumo reikalingumą (N=250)

18 paveikslo duomenys rodo, jog net 80 % tiriamųjų teigia, kad verslumas reikalingas ne tik verslininkams, nes: „*kiekvienas žmogus turi turėti šią savybę*“, „*verslumo savybės gali pagelbėti ir kitose sferose*“, „*verslumas ypač plačiai naudojamas*“, „*reikalingas kasdieniniame gyvenime*“, „*verslumu turėtų naudotis kiekvienas kurdamas naujas idėjas*“, „*svarbu daugelyje situacijų, nes tai padeda norint vadovauti*“, „*gali būti reikalingas ir kitų specialybių žmonėms*“, „*nes versliam žmogui gali sektis daugelyje sričių (jis gali tapti geru vadybininku, agentu ar pan.)*“, „*reikalingas ir kitiems su finansais susiduriantiems žmonėms*“, „*kiekvienoje sferoje žmogus turi būti apsukrus, kad pasiektų aukščiausių tikslų*“, „*visuomet reikia būti konkrečiam, apgalvoti savo žingsnius, nebijoti rizikuoti*“, „*nes pasižymint verslumu yra didesnės galimybės užsidirbti daugiau pinigų*“, „*yra naudingas visose situacijose, kur reikia gero organizavimo, kūrybos*“, „*reikalingas priimant įvairius sprendimus*“, „*jis reikalingas geresniam gyvenimui kurti*“, „*verslumo savybės žmogus gali pritaikyti bet kurioje gyvenimiškoje srityje, tai parodo žmogaus gebėjimus*“, „*tai labai platus žodis, apimantis daug specialybių*“, „*verslumas gali praversti taupant, mažstant praktiškai*“, „*reikia mokėti pardavinėti daiktus žmonėms*“, „*verslumas reikalingas sėkmingai skirstant savo finansus bei teisingai investuojant*“, „*verslumas reikalingas visų profesijų atstovams, jis skatina tobulėjimą*“, „*verslumas reikalingas visose srityse, kad būtų pasiekti maksimaliai geri darbo rezultatai*“, „*verslumas padeda atskleisti save*“, „*kiekvienoje specialybėje reikia būti kūrybingam, aktyviam, atsakingam, nebijoti rizikuoti*“, „*visas verslumo savybes galime pritaikyti ir kituose kūrybiniuose darbuose, veiklose*“, „*visos turimos žinios apie verslą, idėjos ir užsispyrimas padeda ir kitose gyvenimo srityse*“, „*verslaus žmogaus savybės padeda jam gyvenime lengviau ir greičiau gauti/ pasiekti norimą rezultatą*“, „*kartais ne tik*

verslininkams tenka laviruoti įvairiose situacijose“, „verslumas reikalingas ne tik valdyti verslui, bet ir gyvenimui“.

20 % respondentų mano, kad verslumas svarbus tik verslininkams, nes: „norint tapti verslininku reikia tai išmanyti ir būti ypač versliam“, „labiausiai reikia versle“, „svarbus tik kuriant verslą“, „versle susiduriama su verslumu“, „reikia vadovaujant savo įmonei“, „tai būtina savybė norint tapti geru verslininku“, „nes tik versle galima panaudoti savo įgūdžius“, „tik versle susiduriama su verslumo savybėmis“, „reikia mokėti tvarkytis su savo pinigais, jei yra santaupų, investuoti“, „kitur verslumas nesutinkamas“, „kitose srityse, nekuriant verslo, ši savybė nereikalinga“.

Norint atskleisti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių nuomonę apie verslumo naudingumą karjerai, buvo pateiktas paskutinis anketos klausimas: „Kaip manote, kiek verslumas gali būti naudingas karjerai, net jeigu ir nežadate tapti verslininku?“. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas (3 lentelė).

3 lentelė

Verslumo naudingumas karjerai (N=250)

Labai naudingas/ naudingas	Mažai naudingas/ nenaudingas
<p>„Tai daro didelę įtaką“, „tai gali būti pagalba susirandant darbą“, „verslumas suteikia pasitikėjimo savimi, kantrybės“, „gali padėti bendrauti su kitokiais žmonėmis, kurti naujų savų idėjų“, „verslumas labai svarbus, jis padeda išreikšti save“, „labai naudingas, nes padės kilti karjeros laiptais, siekti užsibrėžtų tikslų“, „padeda matyti naujas darbo perspektyvas“, „labai naudinga dirbant su finansais“, „verslumo savybės teigiamos, jos negali pakenkti karjerai, tik padėti“, „tam tikros verslumo savybės gali leisti „prasimušti“ tam tikroje srityje“, „žmogus bus visapusiškai išsilavinęs, turės daugiau žinių, kurias galės pritaikyti savo specialybėje“, „kuo daugiau būsi kvalifikuotas, tuo didesnė galimybė gauti geresnę darbą ir kad būsi reikalingas tame darbe“, „100 %“.</p>	<p>„Nebus naudingas“, „nenaudingas“, „priklauso nuo pasirinktos specialybės“, „tai galėtų būti kaip atsarginis variantas gyvenime, nes verslininkais gali būti visi“, „ne per daugiausiai“, „nedaug“, „nelabai“.</p>

3 lentelės duomenys rodo, kad respondentų atsakymai pasiskirstė įvairiai, tačiau daugiausia respondentų teigia, kad verslumas gali būti net labai naudingas karjerai, net jeigu

jie ir nežada tapti verslininkais. Tyrimo duomenys atskleidė, jog 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai supranta verslumo ugdymo svarbą karjerai, jų nuomone, tai padės dirbant bet kokią darbą, siekiant užsibrėžtų tikslų, respondentai supranta, jog verslumo savybės padeda įvairiose situacijose. 14 % respondentų teigia, kad verslumas nebus naudingas karjerai. Respondentų atsakymai pateikti 4 priede.

2.3. Šiaulių miesto gimnazijų karjeros centrų (informavimo taškų) veikla ugdant 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą

3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumas ugdomas ne tik pamokų metu. Didelį dėmesį verslumo ugdymui skiria gimnazijų profesinio informavimo darbuotojai, kurie padeda rasti atsakymus į mokiniams rūpimus karjeros valdymo klausimus, išsiaiškinti karjeros planavimo žingsnius. Karjeros koordinatorės padeda mokiniams pažinti save, suderinti savo norus ir ketinimus su darbo rinkos reikalavimais. Yra dirbama su 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniais, vedami pokalbiai apie profesijos pasirinkimą klasės valandėlių metu, individualiai konsultuojami tėvai su vaikais, teikiama informacija per tėvų susirinkimus, organizuojamos išvykos į atvirtųjų durų dienas, parodas universitetuose, kolegijose. Gimnazistai ir jų klasių vadovai konsultuojami profesijos pasirinkimo klausimais. Perduodama visa informacija apie Šiauliuose ir kituose miestuose vykstančius renginius, parodas, konsultacijas įvairiais profesijų pasirinkimo klausimais, taip pat perduodama informacija apie vykstančius pasikeitimus, ruošiami segtuvai, įvairių profesijų aprašai, testai, klausimynai, anketos, kurie padeda suvokti savo norus, pomėgius, leidžia geriau pažinti save, išsiaiškinti savo stipriąsias ir silpnausias puses bei išsirinkti profesiją, kuri tinka. Karjeros centrai leidžia informacinius, edukacinius, reklaminius leidinius, rengia ir vykdo projektus.

Šiaulių miesto gimnazijų karjeros centrai vykdydami veiklą remiasi šiais pagrindiniais dokumentais: Bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokinių ugdymo karjerai modelis, Profesinio orientavimo vykdymo tvarkos aprašas (2012), Ugdymo karjerai programa (2012) bei Karjeros koordinatoriaus pareiginiai nuostatai (2012).

Bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokinių ugdymo karjerai modelyje yra išskirti pagrindinis ir papildomas karjeros paslaugų sistemos tikslai. „Pagrindinis karjeros paslaugų sistemos tikslas – ugdyti mokinių kompetencijas, kurios leistų sėkmingai (vertinant iš asmeninės ir visuomenės perspektyvos) plėtoti savo karjerą. Šis tikslas nukreiptas į ilgalaikį poveikį (rezultatus), jam įgyvendinti nukreiptas pagrindinis karjeros paslaugų sistemos dėmesys ir ištekliai. Papildomas karjeros paslaugų sistemos tikslas – padėti mokiniams spręsti konkrečius karjeros plėtojimo klausimus, problemas teikiant karjeros

konsultavimo ir karjeros informavimo paslaugas ir priemones. Įgyvendinant šį tikslą teikiama konkreti pagalba mokiniams tam tikruose karjeros plėtojimo etapuose“ (Bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokinių ugdymo karjerai modelis, p. 4).

Profesinio orientavimo vykdymo tvarkos apraše (2012) nurodytas profesinio orientavimo tikslas. „Profesinio orientavimo tikslas – padėti asmenims sąmoningai rinktis jiems tinkamas švietimo ir užimtumo galimybes, sudaryti sąlygas įgyti karjeros kompetencijų, aktyviai kurti savo karjerą (t.y. visą gyvenimą trunkančią asmeniui ir visuomenei reikšmingu asmens mokymosi, saviraiškos ir darbo patirčių seką). Profesinis orientavimas vykdomas teikiant ugdymo karjerai, profesinio informavimo ir profesinio konsultavimo paslaugas“ (Profesinio orientavimo vykdymo tvarkos aprašas, 2012, p. 2).

Šiaulių miesto gimnazijų internetiniuose puslapiuose yra patalpinta daug informacijos ne tik gimnazistams, bet ir jų tėvams, yra skelbiama informacija apie vykstančius renginius, mokiniai kviečiami juose dalyvauti. Gimnazijos organizuoja įvairias ekskursijas, kurios ugdo mokinių verslumo savybes. 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai turėjo galimybę vykti į tarptautinę parodą LITEXPO parodų rūmuose „Mokymasis, studijos, karjera 2012“, kurioje dalyvavo virš 120 mokymo įstaigų iš Lietuvos, Europos, JAV, Kanados ir pirmą kartą iš Australijos, taip pat „Išsilavinimas ir karjera“, kurios metu gimnazistai turėjo galimybę susitikti su universitetų atstovais, dalyvavimas praktiniuose seminaruose taip pat buvo naudingas, nes atsakė ne į vieną moksleiviams iškilusį klausimą. Gimnazistai dalyvauja seminaruose „Jaunimo darbo centre“. Organizuojami susitikimai su VU tarptautinės verslo mokyklos atstovais.

Taip pat vyksta nemažai projektų, skirtų skatinti jaunų žmonių verslumą, vienas iš tokių projektų – „Vilnius Fashion Avenue“. Renginyje vyko verslumo pranešimų sesijos „Verslumo universitetas“, „Tematinėse dirbtuvėse“ – aukštųjų mokyklų praktiniai seminarai, o pradedantieji mados dizaineriai šurmavo „Podiumą“ savo kolekcijomis bei teikė naudingus patarimus susikuriant savo stilių ar kaip tapti madingu. Projekte „Vilnius Fashion Avenue“ savo patirtimi ir žiniomis dalinosi žinomi Lietuvos ir užsienio tekstilės ir aprangos sektorių verslo profesionalai šiomis temomis: „Kaip gimsta prekinis ženklas“, „Kaip uždirbti žaidžiant madą“, „Mano sėkminga elektroninė parduotuvė“, „Pirmieji žingsniai link savo verslo“, „Kaip tapti podiumo žvaigžde“ ir kt. Projekto metu buvo kalbama apie verslo planavimą, idėjų generavimą, buvo skatinama motyvacija, puoselėjamos verslui būtinos asmeninės savybės, ugdomi asmeniniai įgūdžiai.

4 – tų gimnazijos klasių mokiniai turėjo galimybę išklausti seminarų ciklą tema: „Karjeros akademija mokiniams“, kurie vyko Šiaulių universitete, jų metu buvo diskutuojama, kada reikia pradėti planuoti karjerą, kalbama apie laiko planavimą, buvo

ugdamos mokinių verslumo savybės, tokios kaip aktyvumas, atsakingumas, pasitikėjimas savimi, kūrybingumas ir kt.

Taip pat 2 – 4 klasių gimnazistai turėjo galimybę dalyvauti jau trečius metus organizuojamame Nacionaliniame moksleivių verslumo konkurse „Renkuosi verslą“, kuris buvo rengiamas Vilniaus Gedimino Technikos universitete, Verslo vadybos fakultete. Konkurso metu vyresniųjų klasių mokiniai ir gimnazistai turėjo galimybę išbandyti vadovo kėdę. Dalyvavusieji buvo skatinami, laimėjęsiejai buvo pakviesti į dviejų dienų verslumo stovyklą, kurioje laukė verslo žaidimai, susitikimai su žinomų įmonių vadovais, bei įdomios užduotys, o pagrindinis šio konkurso prizas versliausiam moksleiviui – kelionė į Europos Parlamentą.

Mokiniai turi galimybę susipažinti su karjeros galimybėmis Lietuvos darbo rinkoje. Kolegijos karjeros centras rengė paskaitą, kurios metu moksleiviai buvo supažindinti su karjeros galimybėmis Lietuvos darbo rinkoje įgijus ekonomisto, vadybininko, IT inžinieriaus kvalifikaciją. Taip pat buvo pristatyta teisininko darbo specifika, karjeros galimybės, įgijus šią kvalifikaciją, atkreiptas dėmesys į asmenines savybes, kurias turi turėti teisininkas.

Ugdymo karjerai programoje (2012) teigiama, jog „mokiniai aktyviai mokosi, kai dirba bendradarbiaudami: keičiasi patirtimi, idėjomis, diskutuoja, kartu nagrinėja problemą, svarsto alternatyvas, ieško sprendimo. Siekiama, kad kiekvienas mokinys galėtų aktyviai dalyvauti ir sėkmingai mokytis, analizuoti problemines situacijas, argumentuoti savo nuomonę ir pasirinkimus. Moksleiviai išgirdo ir sėkmingos karjeros istoriją, buvo atskleistas sėkmingos karjeros receptas – kuo efektyviau išnaudoti profesinės veiklos praktikas ir įgyti darbo patirties. Taip pat sužinojo apie sunkumus, laukiančius darbo rinkoje“ (Ugdymo karjerai programa, 2012, p. 15).

Šiaulių Universiteto karjeros centras konsultuoja studentus ir mokinius karjeros valdymo klausimais, organizuoja susitikimus su įmonėmis, organizacijomis, rengia gimnazistams diskusijas ir konferencijas asmeninės karjeros valdymo klausimais, taip pat organizuoja karjeros projektavimo mokymus, seminarus temomis: „Savęs pažinimo samprata karjeros srityje“, „Karjeros planavimas 10 – 12 klasėse: esminių pasirinkimų metas“, „Karjeros planavimo žingsniai 5 – 12 klasėse“.

Šiaulių Universiteto karjeros centras organizavo 2 – 4 gimnazijos klasių mokiniams antrąjį seminarų ciklą „Karjeros akademijos mokiniams“, kuris skatina mokinius būti aktyviais, dalyvauti įvairioje veikloje. Šiaulių Universiteto karjeros centras organizuoja vis daugiau verslumo ugdymo projektų bei seminarų, kuriuose noriai dalyvauja mokiniai – tai parodo verslumo ugdymo svarbą karjerai.

2.4. Karjeros koordinatorių požiūrio į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą tyrimo rezultatų analizė

Apklausoje dalyvavo 3 Šiaulių miesto gimnazijų karjeros koordinatorės. Visos karjeros koordinatorės atsakinėjo į tuos pačius klausimus. Todėl pristatant tyrimo rezultatus iš karto bus pateikiami visų trijų karjeros koordinatorių apklausos rezultatų duomenys.

3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumas, apklaustųjų nuomone, ugdomas: „*per pamokinę ir nepamokinę veiklas*“, „*skatinant ugdyti kūrybišką gebėjimą idėjas paversti realybe, planuoti savo ateitį siekiant tikslo*“, „*vienas pagrindinių būdų tai ekonomikos pamokos ir renginiai (studijų pristatymai)*“, „*verslumo savaitės renginiai*“ mieste“ (karjeros koordinatorė I, karjeros koordinatorė II, karjeros koordinatorė III). „Verslumo mokymo tikslas yra ugdyti tokias mokinių asmenines savybes: kūrybiškumą, iniciatyvumą ir nepriklausomybę. Jos skatina verslumo nuostatų ugdymą, jos bus naudingos jaunimui ateityje, nepaisant to, kad ir kokia veikla jie užsiimtų“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 7).

Verslumas, karjeros koordinatorių nuomone, pradedamas ugdyti: „*nuo darželio*“, „*nuo I gimnazijos klasės (nes jie ateina į I – mą gimnazijos klasę)*“, „*nuo pradinių klasių mokiniai gauna žinių apie verslumą*“ (karjeros koordinatorė I, karjeros koordinatorė II, karjeros koordinatorė III). Visos trys karjeros koordinatorės į klausimą: „kada pradedamas ugdyti verslumas?“ atsakė skirtingai. Galima daryti prielaidą, kad mokiniai gauna žinių apie verslumą jau pradinėse klasėse, galbūt, netgi darželyje, tačiau jiems yra suteikiami tik verslumo pagrindai, o pagrindinis dėmesys verslumo ugdymui skiriamas vyresnėse klasėse, nes mokiniai pradeda galvoti apie ateitį. Pradedama organizuoti seminarus, konkursus, įvairius renginius, susitikimus su verslininkais, kurių metu yra ugdomos verslumo savybės.

Verslumas, visų apklaustųjų nuomone, yra ugdomas mokykloje. Apklauskos duomenys patvirtina, kad 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniams verslumo ugdymas yra ypatingai svarbus, nes jie renkasi savo tolimesnį gyvenimo kelią, priima sprendimą, kur studijuoti, kokia veikla užsiimti baigus gimnaziją, todėl mokyklos deda visas pastangas mokinių verslumo ugdymui.

Mokiniai, karjeros koordinatorių nuomone, verslumo kompetencijas ugdo ir už mokyklos ribų: „*kiekvienas individualiai, turintys šeimos verslą, gal daugiau namuose*“, „*didelę įtaką turi tėvai, ypač jei jie turi savo verslą*“ (karjeros koordinatorė I, karjeros koordinatorė II). Tuo tarpu karjeros koordinatorė III teigia, jog mokiniai verslumo kompetencijų už mokyklos ribų nesiugdo. Atlikta apklausa patvirtina, jog verslininkų pažinėjimas, jų stebėjimas, šeimos verslas gali lemti jauno žmogaus norą turėti savo verslą, vadovauti įmonei, nes tėvai taip pat ugdo mokinių verslumo savybes. Pažįstamų verslininkų ar šeimos, sėkmingo ar nesėkmingo verslo pavyzdys gali turėti įtakos 3 – 4 gimnazijos klasių

mokinių pasirinkimui, apsisprendimui dėl savo ateities. Galbūt, matant giminių, gerai pažįstamų žmonių ar draugų tarpe sėkmę versle, patiems mokiniams kils minčių kurti savo verslą.

Karjeros koordinatorės teigia, kad „*mokiniai dalyvauja įvairiose paskaitose, renginiuose, konferencijose*“, „*gimnazijoje rengiami renginiai, kurių metu ugdomi verslumo gebėjimai. Vienas iš populiariausių renginių yra kasmet organizuojami „Blusturgiai“, kurių metu atsiskleidžia ir ugdomos verslumo savybės*“, „*dalyvavimas renginiuose, kurie skirti „Verslumo savaitei“, konkursas „Viskas, ką žinau apie Lietuvos draudimą“, išvyka į „Lietuvos draudimas“ būstinę*“ (karjeros koordinatorė I, karjeros koordinatorė II, karjeros koordinatorė III). Interviu metu karjeros koordinatorė II išsamiau papasakojo apie gimnazijoje organizuojamą „Blusturgį“, kurio metu mokiniai pardavinėja savo pagamintus rankdarbius arba sendaikčius, siūlo juos pirkėjams, taip tobulindami ne tik savo pardavimo įgūdžius, bet ir kūrybingumą bei kitas verslumo savybes. Karjeros koordinatorė III džiaugėsi pasakodama apie mokinių susidomėjimą dalyvaujant praėjusiais metais vykusiam konkurse „Viskas, ką žinau apie Lietuvos draudimą“, kuriame 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniai laimėjo I –ją vietą. Tiek literatūros analizė, tiek atliktas tyrimas atskleidė, jog aktyvieji mokymo metodai yra svarbūs ne tik pamokų metu, įvairių paskaitų, renginių, seminarų ir išvykų metu galima sudominti mokinius, paskatinti juos imtis verslo, aktyvi veikla padeda drąsiau priimti įvairius sprendimus, imtis iniciatyvos kuriant savo ateitį. Renginiuose gali dalyvauti visi norintys mokiniai, jie turi galimybę parodyti savo kūrybingumą, išradingumą.

Šiaulių Universiteto karjeros centras, apklaustųjų nuomone, 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymui dėmesio skiria: „*pakankamai*“, „*kartais atsiunčia informacijos apie vykstančius renginius*“ (karjeros koordinatorė I, karjeros koordinatorė III). Tuo tarpu karjeros koordinatorė II teigia, jog Šiaulių Universiteto karjeros centras neskiria dėmesio 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymui. Išanalizavus Šiaulių Universiteto Karjeros centro metines ataskaitas matyti, kad yra rengiama vis daugiau verslumo ugdymo seminarų, projektų, tačiau tyrimo duomenys atskleidė, jog Šiaulių Universiteto karjeros centras dėmesio skiria mažai, retai organizuojama projektinė veikla. Taigi galima daryti prielaidą, kad informacija nepasiekia gimnazijų arba Šiaulių Universiteto karjeros centro organizuojami projektai neatitinka gimnazistų lūkesčių. Kaip teigia L. Gegieckienė ir A. Graikštienė (2009), verslumo ugdymas suteikia žinių, ryši su verslo pasauliu – tikrą pradinį verslininkų vaidmens visuomenėje supratimą, kuris yra siekiamas per projektinę veiklą, mokymąsi žaidžiant, panaudojant paprastas dalykines situacijas, ekskursijas bei vizitus į verslo įmones.

Dalykų mokytojai, karjeros koordinatorių nuomone, verslumą ugdo: „*per savo dalykų pamokas, integruodami*“, „*ugdymas karjerai yra integruojamas į ugdomuosius dalykus ir*

dalykų mokytojai savo dalykų metu ugdo verslumo savybes ir kompetencijas“ (karjeros koordinatorė I, karjeros koordinatorė II), tuo tarpu karjeros koordinatorė III teigia, jog dalykų mokytojai neugdo 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo. Interviu metu apklaustos karjeros koordinatorės minėjo, jog labiausiai verslumą integruoja į savo dalyką ekonomikos mokytojos, tuo tarpu kitų dalykų mokytojos įdeda daug mažiau pastangų į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą.

Karjeros koordinatorės I ir III teigia, jog tikslingai dirbama ne tik su tais mokiniais, kurie nori tapti verslininkais, nes jie patys dar nepilnai žino, kas bus ateityje, tuo tarpu karjeros koordinatorė II teigia, jog tikslingai dirbama tik su tais, kurie nori tapti verslininkais, jiems aiškinama, kaip tikslingai siekti savo tikslo, kokios priemonės reikalingos jam pasiekti. Tyrimo metu paaiškėjo, jog ne visada yra suprantama, kad verslumas gali būti naudingas 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių karjerai, net jeigu jie ir nežada tapti verslininkais, ne visada tikslingai dirbama su visais mokiniais, kuriems verslumo savybės turės įtakos svarbiems ateities sprendimams. „Neužtenka tik žinoti, kad jūs turite vienokių ar kitokių gabumų, svarbu suprasti, kokių gabumų jums trūksta, kuriuos gebėjimus reikia ugdyti. Siekdami savo tikslų, jūs turite lavinti visus įgūdžius, kurie yra reikalingi tiems tikslams įgyvendinti“ (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 7).

Tyrimo metu buvo siekiama atskleisti problemas, kylančias ugdant mokinių verslumą. Karjeros koordinatorė II teigia, jog problema – *„mažai kylanti ekonomika, mažai galimybių pradėti savo verslą“*. Tuo tarpu kitos respondentės teigia: *„menkos galimybės praktiniams įgūdžiams ugdyti. Reikalingos asmeninės pažintys, nėra sudarytos visiems prieinamos sistemos“*, *„verslininkai labai užimti ir sunku prisikviesti į pamokas“* (karjeros koordinatorė I, karjeros koordinatorė III). Apklausus karjeros koordinatorės paaiškėjo, jog jos norėtų ugdyti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą organizuodamos susitikimus su verslininkais, tačiau tam nėra daug galimybių, nėra bendradarbiavimo tarp gimnazijų ir verslininkų. Karjeros koordinatorės supranta verslumo ugdymo svarbą vyresnėse klasėse, deda visas pastangas, organizuoja įvairius renginius gimnazijose, kuriuose mokiniai noriai dalyvauja, rodo susidomėjimą.

Problemas, kylančias ugdant 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą, karjeros koordinatorių nuomone, būtų galima spręsti taip: *„daugiau integruoti į ugdomuosius dalykus“*, *„sudaryti firmų, norinčių (galinčių) priimti moksleivius „praktikai“ sąrašus ir teikti juos mokykloms“*, *„bendradarbiauti“* (karjeros koordinatorė II, karjeros koordinatorė I, karjeros koordinatorė III). *Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (2006)* taip pat teigiama, jog vienas svarbiausių tikslų yra siekti, kad mokyklos, įmonės, vyriausybės, kompetentingos

valdžios institucijos ir vietos valdžios institucijos laiku užmegztų konkrečius tarpusavio ryšius. Už ugdymą atsakingos valdžios institucijos turėtų bendradarbiauti su verslininkais. Verslininkų veikla turėtų būti labiau pastebima. Jie turėtų aktyviai dalyvauti ugdymo procese (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

Apibendrinant svarbu pabrėžti, jog atlikto tyrimo duomenys atskleidžia, kad mokinių verslumas pradedamas ugdyti jau pradinėse klasėse, galbūt netgi darželyje, tačiau 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumu rūpinasi ne tik švietimo įstaigos, bet ir tėvai, šeima. Taip pat tyrimo duomenys taip pat atskleidė, jog mažokai dėmesio 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymui skiria Šiaulių Universiteto karjeros centras. Gimnazijos taip pat ne visada tikslingai dirba su visais mokiniais, kartais visas dėmesys skiriamas tik mokiniams, kurie nori tapti verslininkais. Tai rodo, jog gimnazijų karjeros koordinatorės ir mokytojos nevisiškai supranta, jog verslumo savybės reikalingos visiems mokiniams siekiant savo tikslų, jog tai yra bendras gebėjimas, reikalingas visiems, ne tik verslininkams. Reikėtų pastebėti, kad apklaustos karjeros koordinatorės puikiai įvardija kylančias problemas ugdant 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą ir numato galimus jų sprendimo būdus.

IŠVADOS

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę galima teigti, kad verslumas yra suprantamas dvejopai: pirma, tai sugebėjimas sukurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę), antra, tai žmogaus įgimtos ir įgytos asmeninės savybės, kurios padeda žmogui gyventi, kurti savo ateitį, leidžia spręsti problemas, priimti svarbius sprendimus, rizikingai bei aktyviai veikti gyvenime. Verslumas – žmogaus gebėjimas atrasti naujas idėjas ir jas paversti realiomis, sugebėjimas teorines žinias pritaikyti praktiškai. Neatskiriamos verslumo savybės: drąsa, polinkis į naujoves, nebijojimas rizikuoti, tvirtos vidinės motyvacijos turėjimas, pasitikėjimas savimi ir kt.

2. Galimybę išmokyti verslumo įvairūs autoriai aiškina skirtingai. Vieni teigia, kad verslininkais ne tik gimstama, bet ir tampama, jog verslumo galima išmokyti. Kiti mano, kad žmonės gimsta su polinkiu verslumui. Verslus žmogus visada turi aiškią savo nuomonę, yra aktyvus, jis viskuo domisi, nepraleidžia progos išsakyti savo nuomonę, sugeba ją argumentuoti. Mokykla turi padėti mokiniui pasirinkti, išugdyti ir tobulinti savybes, kurios padės priimant vieną svarbiausių sprendimų savo gyvenime – renkantis profesiją. Mokykla turi sugebėti paruošti savimi pasitikinčią, atsakingą už savo priimtus sprendimus, nuolat tobulėjančią asmenybę.

3. Verslumo ugdymas reikalauja organizuoti mokymo procesą taip, kad mokiniai aktyviai ir savarankiškai veiktų, taptų aktyvia, kūrybiška asmenybe. Aktyviųjų metodų pagalba galima išugdyti drąsą, savimi pasitikinčią, kūrybingą ir atkaklią asmenybę.

4. Gimnazijos 3 – 4 gimnazijos klasių mokiniams organizuoja įvairias ekskursijas, seminarus, projektus, kurie ugdo mokinių verslumo savybes. Išanalizavus metines Šiaulių Universiteto karjeros centro ataskaitas matyti, kad karjeros centras taip pat nemažai dėmesio skiria mokinių verslumo ugdymui, organizuoja vis daugiau verslumo ugdymo projektų bei seminarų, kuriuose noriai dalyvauja mokiniai, tai parodo verslumo svarbą karjerai.

5. Atlikus 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrio į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai tyrimą, galima teigti, kad gimnazistai jaučia verslumo ugdymo poreikį, tačiau jis nėra pakankamai ugdomas, mokiniams nepakanka gautų teorinių žinių apie verslumą. Ekonomikos pamokų metu skiriamas nepakankamas dėmesys aktyviai mokinių veiklai, nedažnai taikomi aktyvieji ugdymo metodai, mokiniams nesuteikiama galimybė lankytis verslo įmonėse, dalyvauti verslo žaidimuose ir įmonių vadovų paskaitose. Tiriant savybes, būdingas versliam žmogui, respondentai svarbiausiomis nurodė: pasitikėjimą savimi, nebijojimą rizikuoti bei kūrybingumą. Tuo tarpu sau būdingas savybes nurodė visai kitas: atsakingumą, savarankiškumą ir kūrybingumą.

6. Atlikus karjeros koordinatorių požiūrio į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą, galima teigti, kad mokinių verslumas pradedamas ugdyti jau pradinėse klasėse, tačiau 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymu rūpinasi ne tik švietimo įstaigos, bet ir tėvai, šeima, svarbus ir neformalus ugdymas. Tyrimo duomenys taip pat atskleidė, jog mažokai dėmesio 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymui skiria Šiaulių Universiteto karjeros centras, nors metinių ataskaitų analizės duomenys parodė priešingą rezultatą. Gimnazijos taip pat ne visada tikslingai dirba su visais mokiniais, kartais visas dėmesys skiriamas tik mokiniams, kurie nori tapti verslininkais. Tai rodo, jog gimnazijų karjeros koordinatorės, mokytojos nevisiškai supranta, jog verslumo savybės reikalingos visiems mokiniams siekiant savo tikslų. Reikėtų pastebėti, kad apklaustos karjeros koordinatorės puikiai įvardija kylančias problemas, ugdant 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą ir numato galimus jų sprendimo būdus.

REKOMENDACIJOS

Išanalizuota mokslinė literatūra ir atlikti 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių požiūrio į verslumo ugdymą ir jo svarbą karjerai bei karjeros koordinatorių požiūrio į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą tyrimai leidžia pateikti tokias rekomendacijas:

1. Ugdant 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą pamokų metu reikėtų atkreipti dėmesį į teorinių žinių teikimą bei dažniau naudoti aktyviusius ugdymo metodus. „Mokykloms reikėtų suteikti paramą ir paskatas skatinti verslumo veiklos ir programų įsisavinimą. Valstybės institucijoms reikėtų imtis iniciatyvos ir populiarinti verslumo ugdymą tarp mokyklų, mokyklų vadovų ir mokytojų“ (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

2. Mokytojai turėtų ugdyti mokinių verslumo savybes, verslumą integruodami į ugdomuosius dalykus, suteikti galimybę dalyvauti praktinėje veikloje, verslo žaidimuose, lankytis verslo įmonėse – taip sudarydami sąlygas mokiniams bendrauti su verslininkais ir susipažinti su jų veikla. *Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (2006)* teigiama, kad verslumas plėtojasi tokioje aplinkoje, kuri skatina aktyvias mokymosi formas. Norint sudaryti tam sąlygas reikalinga parama: reikėtų numatyti pirminį mokytojų mokymą ir kvalifikacijos kėlimą šioje srityje, suteikiant pedagogams laiko ir išteklių planuoti, vykdyti ir vertinti veiklą, parūpinant mokymo medžiagą ir išaiškinant pareigas. Labai svarbus mokyklų vadovų ir tarybos palaikymas ir mokinių tėvų dalyvavimas (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

3. Šiaulių Universiteto karjeros centras turėtų skirti daugiau dėmesio 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymui, rengti daugiau projektų, seminarų, informuoti gimnazijas apie vykstančius renginius mieste, nes atliktas karjeros koordinatorių požiūrio į 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumo ugdymą tyrimas atskleidė, jog karjeros centras skiria nepakankamai dėmesio mokinių verslumo ugdymui. Reiktų siekti bendradarbiavimo tarp Šiaulių Universiteto karjeros centro ir mokyklų karjeros koordinatorių, kad informacija apie vykstančius renginius būtų pasiekama, kad Šiaulių Universiteto karjeros centro rengiami projektai atitiktų karjeros koordinatorių ir gimnazistų lūkesčius;

4. Turėtų būti sudaryta nuosekli, visiems prieinama verslumo ugdymo sistema. Gimnazijos turėtų bendradarbiauti su įmonėmis, rengti susitikimus su verslininkais, ugdant 3 – 4 gimnazijos klasių mokinių verslumą. „Prie verslumo ugdymo prisidėti nusprendusių organizacijų pastangų rėmimas yra veiksmingas būdas skleisti verslumo dvasią mokyklose ir skatinti partnerystę su verslo pasauliu. Reikia, kad valstybės institucijos, visų pirma

atsakingos už švietimą, užimtumą, pramonę ir bendroves, aktyviai skatintų verslumo ugdymą“ (Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2006).

LITERATŪRA

1. Augienė D. (2009). *Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
2. Bagdonas E., Patašienė I., Skvernys V. (2003). *Verslumo įgūdžių ugdymas. Verslo įvadas*. Kaunas: Technologija.
3. Barasnevičienė S., Donelienė I. (2011). Viduriniojo mokyklinio amžiaus vaikų verslumo ugdymo galimybės šeimoje. [Žiūrėta: 2012-10-10]. Prieiga per internetą: <http://su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/11_01_30/barasnevicienne_donieliene.pdf>.
4. *Bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokinių ugdymo karjerai modelis*. [Žiūrėta: 2012-10-04]. Prieiga per internetą: <http://www.salkauskis.org/images/Dokumentai/PITAS/uk_modelis_-1.pdf>.
5. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
6. Bragg A., Bragg M. (2007). *Nuo idėjos iki verslo: kaip nuosekliai įgyvendinti verslo idėją*. Vilnius: Verslo žinios.
7. Čiburienė J., Guščinskienė J. (2009). Jaunimo verslumas: lyčių aspektas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 1 (14), p. 62 – 69.
8. Damašienė V. (2002). *Valdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
9. Diržytė A., Sondaitė J., Norvilė N. ir kt. (2012). *Verslo psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
10. Dumčienė A., Bajoriūnas Z. (2006). *Ugdymo pagrindai*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
11. *Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (2004)*. [Žiūrėta: 2012-09-05]. Prieiga per internetą: <http://www.google.lt/search?hl=lt&q=ekonominio+raštingumo+ir+verslumo+strategija&btnG=Ie%C5%A1koti&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai>.
12. Gage N. L., Berliner D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alna litera.
13. Gečienė E. (2003). *Verslo ekonomika*. Vilnius: UAB „Ciklonas“.
14. Gegieckienė L., Graikštienė A. (2009). *Verslumas*. Vilnius: UAB „Ciklonas“.
15. Gevorgianienė V., Fargio S. (2012). Verslumas socialiniame darbe – profesijos bruožas ar iššūkis. *Acta paedagogica Vilnensia*. T. 28, p. 83 – 95.
16. Gineitienė Z., Korsakaitė D., Kučinskienė M. ir kt. (2003). *Verslas*. Vilnius: Rosma.
17. Jakavičius V., Juška A. (1996). *Mokyklos pedagogika*. Kaunas: Šviesa.
18. Jovaiša L. (1981). *Asmenybė ir profesija*. Kaunas: Šviesa.

19. Juozaitienė L., Staponkienė J. (2008). *Verslo ir vadybos įvadas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
20. Kardelis K. (1997). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Technologija.
21. *Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui (2006)*. Brussels: European Commission 13.2.2006 KOM (2006) 33 galutinis. [Žiūrėta: 2012-08-05]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0033:LT:NOT>.
22. Leitner S. (1998). *Išmokime mokytis*. Vilnius: Vaga.
23. *Lietuvos Respublikos finansų ministerijos jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimo galutinė ataskaita (2012)*. [Žiūrėta: 2012-09-28]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/failai/Vertinimas_ESSP_Neringos/Ataskaitos_2011MVP/Jaunimo_verslumas_ataskaita.pdf.
24. Luobikienė I. (2002). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
25. Mikatavage R. (1996). *Tavo kelias į sėkmę*. Kaunas: Šviesa.
26. Mincienė L., Sūdžius V., Vengrauskas V. (1993). *Verslo pradmenys*. Vilnius: leidybos centras.
27. *Nacionalinė jaunimo verslo skatinimo 2007 - 2011 programa*. [Žiūrėta: 2012-09-04]. Prieiga per internetą: www.npi.lt/site/Failai/verslumo_programa%20konferencijai.doc.
28. Paulionienė L., Rakauskienė B., Durtinevičiūtė E. (2011). Verslumo ugdymą lemiantys veiksniai profesiniame mokyme. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 20, p. 102-115.
29. Petty G. (2006). *Šiuolaikinis mokymas*. Vilnius: Tyto alba.
30. Poškienė D. (2006). *Verslumo ugdymas*. [Žiūrėta: 2012-09-04]. Prieiga per internetą: <http://www.essc.lt/get.php?f.875>.
31. *Profesijos vadovas (2009)*. [Žiūrėta: 2012-09-04]. Prieiga per internetą: <http://www.karjerosmokykla.europass.lt/get.php?f.118>.
32. *Profesinio orientavimo vykdymo tvarkos aprašas (2012)*. [Žiūrėta: 2012-11-04]. Prieiga per internetą: <http://www.salkauskis.org/images/Dokumentai/PITAS/profesinio%20orientavimo%20vykdymo%20tvarkos%20apraas%202012.pdf>.
33. Puteikienė R. (2009). *Verslo ekonomika*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
34. Rajeckas V. (1977). *Mokymo metodai. Pamoka*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija.

35. Rajeckas V. (1997). *Mokymo metodai*. Vilnius: VPU leidykla.
36. Schäfer B. (2005). *Nugalėtojų principai*. Vilnius: Alma littera.
37. Schäfer B. (2007). *Uždirbkite daugiau: padidinkite savo pajamas penktadaliu*. Vilnius: Alma littera.
38. Skunčikienė S., Rakickas A. (2006). *Verslo žaidimas „EKOSYS“*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
39. Starzdiene G., Garalis A. (2009). Verslumo ugdymo fenomeno raiška imitacinėje verslo įmonėje (studentų požiūris). [Žiūrėta: 2012-10-04]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/09_01_22/strazdiene_garalis_22.pdf>.
40. Strazdiene G., Garalis A. (2006). Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. [Žiūrėta: 2012-10-04]. Prieiga per internetą: <<http://archive.minfolit.lt/arch/5501/5651.pdf>>.
41. Strazdiene G., Garalis A. (2007). Edukacinės inovacijos „Imitacinė verslo įmonė“ diegimo ypatumai Lietuvos kolegijose // *Mokytojų ugdymas*. Nr. 9. [Žiūrėta: 2012-09-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.minfolit.lt/arch/14001/14389.pdf>>.
42. Suiter M. C., Dempsey J., Pettit M. A. B. ir kt. (2001). *Ekonomika pagrindinėje mokykloje: aktyvieji mokymo metodai*. Vilnius: Garnelis.
43. Šiaulių „Romuvos“ gimnazija. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <http://www.romuvosgimn.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=1049&Itemid=41>.
44. Šiaulių „Saulėtekio“ gimnazija. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.sauletekis.lt/puslapis/index.php?id=143&part=story>>.
45. Šiaulių Didžvario gimnazija. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.dg.su.lt/Informacija/Naujienos/Profesinis-informavimas>>.
46. Šiaulių Juliaus Janonio gimnazija. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://jjanonis.su.lt/jjg/>>.
47. Šiaulių Lieporių gimnazija. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.lieporiai.lt/tavo-karjeros-planavimui>>.
48. Šiaulių Simono Daukanto gimnazija. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.daukantas.lt/index.php?sr=kita&p=pro>>.
49. Šiaulių Stasio Šalkauskio gimnazija. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.salkauskis.org/index.php/component/content/category/11-pitas>>.
50. Šiaulių universiteto gimnazija. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.gimnazija.su.lt/karjera.htm>>.

51. Šiaulių universiteto karjeros centras. [Žiūrėta: 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.su.lt/kc/kc-apie-mus>>.
52. Turner C. (2005). *Veskite į sėkmę: kaip sukurti verslias organizacijas*. Vilnius: Baltos lankos.
53. *Ugdymo karjerai programa (2012)*. [Žiūrėta: 2012-10-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.salkauskis.org/images/Dokumentai/PITAS/ugdymo%20karjerai%20programa-07-02.pdf>>.
54. Vainienė R. (2005). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.
55. *Vidurinio ugdymo bendrosios programos*. [Žiūrėta: 2011-09-20]. Prieiga per internetą: <http://www.upc.smm.lt/veikime/turinys/failai/Ekonomikos_ir_verslumo_programa_2010-12-06.doc>.
56. Zakarevičius P., Župerka A. (2011). Studentų verslumo ugdymas aukštosiose mokyklose. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr. 60, p. 141 – 153.
57. Zaleckienė I., Žadeikaitė L. (2008). Mokytojų požiūris į verslumo ugdymo prielaidas // *Pedagogika*. Nr. 89. [Žiūrėta: 2012-09-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/89/zalzd99-106.pdf>>.

PRIEDAI